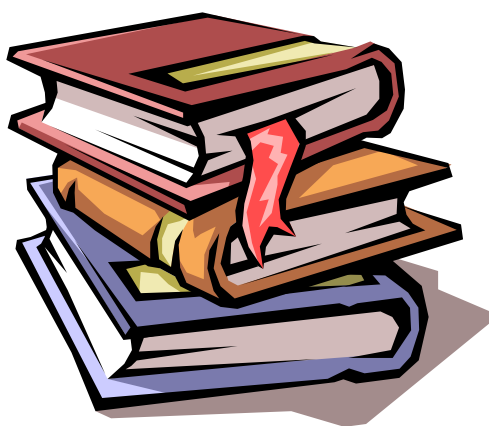

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Наманган вилоят педагогларни қайта
тайёрлаш ва малакасини ошириш институти

Тил ва адабиёт таълими
кафедраси

ЧЕТ ТИЛИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ (ИХТИСОС)
МЕТОДИКАСИ ФАНИДАН
маъруза матнлари

Наманган - 2007

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Наманган вилоят педагогларни қайта
тайёрлаш ва малакасини ошириш институти

Тил ва адабиёт таълими
кафедраси

ЧЕТ ТИЛИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ (ИХТИСОС)
МЕТОДИКАСИ ФАНИДАН

маъруза матнлари

НАМАНГАН – 2007

Ушбу маъруза матнлари умумтаълим ўрта мактабларининг инглиз, немис, француз тиллари фани ўқитувчилари учун мўлжалланган. Бу маъруза матнларидан мактабларда фаолият кўрсатаётган чет тили фани ўқитувчилари ва курс тингловчилари фойдаланишлари мумкин.

Тузувчи: Ю.Эргашева – НВПҚТМОИ «Тил ва адабиёти таълими» кафедраси катта ўқитувчиси.

Тақризчи: С.Сайдалиев – НамДУ доценти

Маъруза матнлари НВПҚТМОИ тил ва адабиёт таълими кафедраси 2003 йил ____даги ____-сонли йи\илишида кўриб чиқилган ва илмий кенгашга тавсия этилган.

НВПҚТМОИ илмий кенгашининг 2003 йил _____ даги ____сонли йи\илишида нашрга тавсия этилган.

Мавзу: Чет тили таълимида Давлат таълим стандартлари

Мақсад: Ўқувчи-ёшларга умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини хорижий тиллар бўйича талаблари шақида маълумот бериш. ДТС талабларини таълим жараёнида жорий этиш орқали ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини такомиллаштириш.

Кутилаётган натижа: Мактабда таълим-тарбия жараёнини ДТС талаблари асосида ташкил этилишини таъминлаш. Ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини ДТС талаблари даражасида бўлишига эришиш.

Кўргазма: ДТС ўқув адабиёти. Мавзуга оид стендлар.

РЕЖА:

1. ДТСнинг умумий тавсифи
2. Чет тиллари бўйича ДТС ва уларда ўқувчиларни билим, кўникма ва малакаларига қўйилган талаблар.
3. Чет тиллар дарсларида ўқувчиларни билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчилар умумтаълим тайёргарлигига, савиясига қўйилган мажбурий минимал даражани белгилаб беради. ДТС таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усуллари, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзаги шисобланган стандарт воситасида мамлакат шудудида фаолият кўрсатаётган турли муассасалар (давлат ва нодавлат) таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шарти амалга оширилиди. ДТС ўз мошьятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меъёрий хужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Умумий ўрта таълимнинг ДТС ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра давлат, шудуд, мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради шамда энг асосий ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобилятлари ва қизикишлари устиворлигидан келиб чиқади.

ДТС бажариш Ўзбекистон Республикаси шудудида фаолият кўрсатаётган мулкчилик шакли ва иродавий бўйсинишидан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Умумий ўрта таълим ДТС ишлаб чиқишда куйидаги меъёрий шужжатлар асос қилиб олинди:

«Таълим тўрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг конунлари;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислош қилиш билан фармонлар, фармойишлар ва асарлари;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мащкамасининг «Узлуксиз таълим тизими учун ДТС ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўрисида» 1998 йил 5-январдаги 5-сон шамда «Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўрисида» 1998 йил 13 майдаги 203-сон қарорлари;

ЎзРСТ 1.0-92, Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими;

ЎзРСТ 1.1-92, Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими. Ўзбекистон Республикасининг стандартини ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби;

ГОСТ 1.5-93. Давлатлараро стандартлаш ишларини олиб бориш қоидалари. Стандартларини тузилиши, баёни, расмийлаштирилиши ва мазмунига бўлган талаблар;

ЎзРСТ 1.9-95. Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаштириш тизими. Тармоқлар стандартларини ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти куйидаги принципларга таянган шолда ишлаб чиқилди.

- давлат таълим стандартнинг давлат ва жамият талабларига, шахс эштииёжига мослиги;

- ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ҳамда фан-техника ривожланиши билан боʻлиқлиги;
- умумий ўрта таълимнинг бошқа таълим турлари ва босқичлари билан узлуксизлиги ва таълим мазмунининг узвийлиги;
- умумий ўрта таълим мазмунининг инсонпарварлиги;
- таълим мазмунининг Республикадаги барча шудудларда бирлиги ва яхлитлиги;
- умумий ўрта таълимнинг мазмуни, шакли, воситалари ва усуллари танлашда инновация технологияларига таяниш;
- педагогик тафаккурда қарор топган анъанавий қарашлар билан «Таълим тўрисида» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Қонунларида ифодаланган талабларнинг узвийлиги;
- илор демократик хорижий мамлакатларнинг таълим соҳасида меъёрларни белгилаш тажрибаларидан миллий хусусиятларнинг ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш.

Умумий ўрта таълим 2 босқичдан иборат бўлиб, бошланғич (1-4 синфлар) ва умумий ўрта таълим (1-9 синфлар)ни қамраб олади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти бишланғич ҳамда умумий ўрта таълим ниҳоясида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларининг минимал даражасини белгилаб беради.

Шар бир синф якунида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар таълим предметлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларида ўз аксини топган.

Ўқувчи чет тилларидан бирини ўрганиш жараёнида қуйидаги билим, кўникма ва малакаларини эгаллаши шарт:

- чет тилидаги матнларни (19 дақиқада 350 та сўз) ифодали ўқий олиш;
- содда мазмундаги матнларни тушуниш;
- матнларда ифодаланган турли даражадаги ахборотларни тушуниш;
- 100-120 сўздан иборат бўлган ўртача мураккабдаги матнни чет тилидан она тилига ва она тилидан хорижий тилга таржима қила олиш;
- ўқиш китобига таянган ҳолда оʻзаки нутқ кўнималарига эга бўлиш;
- конимикатив мақсадларга йўналтирилган оʻзаки мулоқот кўнималарига эга бўлиш;
- диологик ва монологик кўникмаларига эга бўлиш;
- суҳбатдошнинг нутқини тушуна олиш;
- матндан диалог кўчира олиш;
- ўқилган ёки эшитилган матнга таянган ҳолда режа тузиш ёки тезис ёза олиш;
- табрикнома ва мактуб ёза олиш.

Ўзбекистон Республикасида шайтнинг барча соҳалари-фан, маданият, ишлаб чиқариш бўйича халқаро алоқаларнинг ривожланиши ва кенгайиши мутахассислик хорижий тилни билиши заруриятини келтириб чиқарадики, «Таълим тўрисида»ги Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳам шуни талаб этади. Бу умумтаълим ўқув предмети сифатида хорижий тил мақомини оширади. Бу жамиятнинг иқтисодий-ижтимоий, илмий техникавий ва умуммаданият тараққиётининг амалий омили, тил тайёргарлиги эса узлуксиз таълимнинг уни халқчиллаштиришнинг муҳим қисми бўлиб қолади.

Мазкур ўқув предметнинг асосий мақсади ўқувчиларни хорижий тилни турли шакллари орқали муомала воситаси сифатида эгаллаши.

Давлат стандарти хорижий тилларни ўқитиш бўйича асосий меъёрий даража ҳисобланиб уни эгаллаш мактаб турлари ва ўқув курслари ҳусусиятидан қатъий назар мажбурийлик ва унинг низомлари ўқувчиларни хорижий тилларни эгаллаши минимал даражасига минимал балл, минимал баҳо бериши лозим. У узлуксиз таълим тизимини амалга оширишидан, ўқувчиларнинг мактабни битирганларидан кейинги фаолиятида хорижий тилларни янада чуқурроқ ўрганиш ва уларни бевосита қўллаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Мазкур мақсад нутқ фаолиятининг турли кўринишлари, хорижий тилда сўзлашувнинг турли усуллари назарда тулади. Сўзлашувнинг диалог ва монолог шакллари, ўқиш, нутқни эшитиш орқали англаш, ёзиш (эшитиб тушуниш).

Тилнинг амалий асосини эгаллаш ўрта мактабда етарли даражада мустақкам ва барқарор бўлиши лозимки, бу академик лицейлар ва касб-шунар коллежларида яна мукамал ўрганиш мувоффақитини таъминлайди.

Амалий мақсад тарбиявий, таълимий ва мақсадларни ривожлантириш мазмун орқали амалга оширилади. Таълимнинг тарбиявий аҳамияти қуйидагиларда акс этади: ўқувчилар шахсини шакллантириш, шамжиқатлик, дўстлик ва халқлар ўртасидаги ўзаро тушуниш туйғуларини ривожлантириш, дунёга қиёсий – хиссий муносабатда бўлиш, ўз маданияти, тили ўрганиётган халқлар маданиятига ижобий муносабатда бўлиш, хорижий тилга ўрганиш мушмиллиги ва унинг алоқа воситаси сифатида фойдаланиш эҳтиёжини тушуниш.

Ўқитишнинг таълимий мақсади қуйидагилардан иборат: ўқувчиларнинг филологик ва умумий дунёқарашини, мантикий фикрлашни ривожлантириш, тили ўрганаётган мамлакатнинг ўрф одатлари, анъаналари билан таништириш, миллий ўзлиги ва миллий маданиятлар эришган ютуқларини чуқур англаш; умуминсоний маданият ривожини англаб етиш.

Ўқувчиларнинг ижодий фаолияти билан белгиланадиган таълимнинг ривожланиш мақсади қуйидагиларда акс этади: алоқанинг янги шолатларида тил бўйича эгаллаган билим, кўникма ва малакаларни тақдир қилиш, бир тизимга солиш, таққослаш, умумлаштириш ва ижодкорона қўллашни ривожлантириш, ўқувчиларнинг тил бўйича шозиржавоблиги, мустақкамлигини шакллантириш, хорижий тиллар шозасида кейин шам мустақил равишда ўз билимини оширишга ундаш.

Хорижий тилларга ўрганиш вазифалари қуйидагилардан иборат:

Хорижий тилни эгаллаш кўникмаларини шакллантириш ва жамоатчилик фаолияти учун зарур бўлган воситалар билан таъминлаш, ижтимоий-маъиший, ижтимоий-маданий, ижтимоий-сиёсий, расмий ишбилармон доираларда мулоқотга ўргатиш, тил қобилиятини шакллантиришни таъминлаш, тили ўрганилаётган мамлакат маданиятини яқиндан таништириш.

«Хорижий тиллар» учун ўқув режаси 510 соат ажратилган бўлиб, V-IX синфлар бўйича қуйидаги тақсимланган.

Синфлар	V	VI	VII	VIII	IX	Жами
Хафталик ўқув соатлар миқдори	3	3	3	3	3	
Йиллик ўқув соатлари миқдори	102	102	102	102	102	510

Хорижий тилларни ўқитиш асосий компонентлари қуйидагилар: ўқитиш материали (тил, нутқ), турли нутқий фаолият турларида билим, кўникма, малака, фанмазмун (мавзу, мулоқот, матнлар, шолатлар), этник-маданий материал (лингвомамлакатшунослик, мамлакатшунослик).

Минимум лу'ат тарзида расмийлаштирилган, о'заки нутқдан фойдаланишнинг лексикграмматик минимум – 700 дан 800 лексик бирлик (ЛБ)(лексика мулоқот мавзулари бўйича гурушланади); ўқиш, таниш ва тушуниш учун рецептив лексик-грамматик минимум камида 1800 – 2000 ЛБ.

Тил бўйича билим, кўникма ва малаканинг шаклланиши:

- талаффуз, ошангграфика;
- нутқнинг лексик томони: продуктив ўзлаштириш учун 800 ЛБ, шу жумладан, о'заки нутқни ривожлантириш учун зарур бўлган сонлар, олмошлар, педагоглар, бо'ловчилар; ўқувчиларнинг потенциал лу'атини кенгайтириш учун мурожаат сўз воситалари билими;
- нутқнинг грамматик томони;

- шам продуктив, шам рецептив ўзлаштириш учун грамматик материал; синтактик (содда ва қўшма гаплар); морфология – сўз туркумлари; артикль, сифат (даражалари), равиш, феъл (феъл тушунчаси- боʻланиш, тузулиш ва оддий шам мураккаб замон формалари, феълнинг атоқли формалари).

I- Шар бири учун зарур бўлган таълим соҳаси асосларини мақсадли, тизимли бўлиши учун мазмунининг минимал шажми. Мазкур даража билимни кенгайтириш ва чуқурлаштириш учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

II- даража бу кўпчилиқ ўқувчилар учун асосий оптимал билимлар шажми ҳисобланиб, минимал даражада ўрганилаётган маълумотлар тўғрисида анчи тўлиқ, чуқур тасаввурга эга бўлишни таъминлайди, янги маълумот билан кенгайтиради. Бироқ, умумтаълим доирасидаги билимлардан ташқарига чиқмайди.

III-максимал юқори даража.

Асосий дастур билимларидан қўшимча маълумотларни жалб этган ҳолда ижодкорона фойдаланишдан иборат бу даража хорижий тилни эгаллашдан манфаатдор, уни чуқур ва муваффақиятли ўрганувчан ўқувчиларга қаратилган, мазкур даража ўқувчиларни академик лицейлар ва касб-шунар коллежларида хорижий тилларни ўрганишга тайёрлайди.

Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари:

IX-синф битирган ўқувчилар қуйидагини англашлари ва билишлари зарур:

- ўқиш-ифодали ўқиш малакасини эгаллаш, ўқиш топшириқлари асосий шабарни ажратиб олишдан (танишиб ўқиш) катъий назар матн мазмунини чуқур тушуниш ва ўзлаштириш, улардаги ахборотни аниқ қилиб бориш;
- бутун ахборотни ажратиб олиш (ўрганиб ўқиш);
- керакли ва қизиқтирувчи ахборотни ажратиб олиш (танлаб ўқиш). Асосий мазмунни тушуниб ўқиш (танишиб ўқиш)ни асосий меъёрий ва мажбурий деб қараш мақсадга мувофиқ.

Назорат бирликлари – боʻланган матнлар; назорат учун материал – мураккаб бўлмаган бадиий, илмий-оммабоп, публицистик (газета ва журнал мақолалари) матнлар ва бошқалар. Ўрганиш кўрсаткичлари –ўқиш техникаси ва тезлиги (300 сўз 10 минут), орфографик ва ошанг тўғрилиги, ифодалилик, матн шажми, ўқишга сарф бўлган вақт; 5 % нотаниш сўзни ўз ичига олган фактли ахборотнинг камида 80-90 % ни тушуниш (ўрганиб ўқиш) тахмин, икки тилли луʻат сўз ясалиши орқали очилади; шажми 1,5 –2 бет, 70 % гача ўрганилмаган сўздан иборат матннинг асосий мазмуни (оёси)ни тушуниш. Шунингдек ўқувчилар ўрганилаётган тилда болалар учун мўлжалланган газеталар, ўсмирлар журналларини кўра олишлари ва уларни қизиқтирувчи мақолани ажрата олишлари лозим.

Сўзлашув (оʻзаки нутқ)-оʻзаки нутқ мулоқати кўникмасини икки йўналишда эгаллаш:

- ўқиш базасида(китоб орқали воситали алоқа);
- мулоқотнинг типик ҳолатларида оддий коммуникатив вазифаларни ечиш жараёнида.

Кутиладиган нутқий маҳсулот шар хил турдаги диалогик, монологик ва полилогик нутқдан иборат: сўров, фаолиятга ундов, фикрлар алмашуви, фикрлаш, мубоҳаса.

Диалог турлари: этикет шарактердаги диалог, сўров-диалог (интервью), ундовчи диалог, диалог – фикрлар алмашуви, диалог – суҳбат.

Текшириш учун материал – нутқ предметини акс эттирувчи нутқ ҳолатлари йиʻиндиси; ўрганиш кўрсаткичлари – суҳбатдошни тушуниш (камида 80 %) даражаси, шар бир суҳбатдош луқмаси миқдори, луқма-саволга жавоб бериш ва диалогни давом эттиришга ундаш киради.

Монологик фикр билдириш - қисқа тасвир, билдирув, репортаж, тавсиф, шикоя, шарх ва бошқалар; тили ўрганилаётган мамлакатда қабул қилинган нутқий этикет формулаларни ишлатиш. Назорат учун материал мулоқат муҳитини, мавзуни акс эттирувчи ҳолатлар жамланмаси.

Ўрганиш кўрсаткичлари: фикр билдиришнинг коммуникатив вазифага муносиблиги, тил моделлари бўйича кўрилган нутқий иборалар миқдори, камида 10-12 иборани айтиш.

Аудирлаш – эшитиш кўникмаси ва суҳбатдошнинг нутқини тушуниш, ёзувдаги аутентик матн (тўла ва аниқ тушуниш, асосий мазмунни тушуниш); кам миқдордаги нотаниш сўзлардан иборат, бу сўзлар маъносини контекстдан ёки она тилидаги ўқшашликдан аниқлаш мумкин бўлган матнни тушуниш.

Ёзма нутқ - матнлардан кўчирма олиш; ўқилган ёки эшитилган матндан гапириб бериш учун режа ёки тезис тузиш; табрикнома ёзиш, тили ўрганилаётган мамлакатнинг нутқий этикет формулалардан фойдаланиб қабул қилинган истакларини билдириш; дўстлик мактубини ёзиш; таклиф қилинган мавзуда иншо ёзиш, долзарб иш қўзи – ариза, тушуниш хати, анкета, автобиография, телеграмма, бланка тўлдириш; халқаро конверт, бандерол, посилкага манзил ёзиш, берилган мавзу бўйича нутқ ёзиш ва уни расмийлаштириш; ўртача мураккабликдаги 100-120 сўздан иборат шажмдаги матнни она тилидан хорижий тилга ёки хорижий тилдан она тилига таржима қилиш. Нутқий фаолият турларини бундай муносабати ўқувчиларнинг индивидуал ўзига хосликларини шисобга олган шолда ривожлантириш имкониятни беради.

Назоратни бетараф эксперт комиссияси амалга оширади. Иш мактаб дарси шароитида ўтказилади, барча ўқувчилар бирваракайига ишлашади, бажариш шакли эса алоҳида. Анъанавий усуллар билан барча ноанъанавий усуллар шам (тест) қўлланилади, ўқувчи албатта эришиш мумкин бўлган ва нимага эриша олишини аниқлаш учун рейтинг (даражали) усули шам фойдаланилади.

Бу турли даражаларни белгилаш мезони бўлиб коммуникатив малака мураккаблигига хизмат қилади, у ўз навбатида коммуникатив вазифа мураккаблиги даражасига асосланган. Режаланган иш доирасидаги ўргатишнинг турли даражалари ва улар ташхиси ўқитувчи учун шам мушм. Ўқувчи учун – ўқув мотивациясини сақлаб туриш, ўқитишни давом эттириш кейинги йўлни танлаш учун асос воситаси. Ўқитувчи учун – бу иқтидорли ўқувчини ўз вақтида ил\аш, уни қўллаб-қувватлаш, шунингдек қийин ўзлаштираётган ўқувчиларни кўздан кочирмай ўз вақтида чора кўриш.

Саволлар:

1. Умумий ўрта таълимнинг ДТС ни ишлаб чиқиш принциплар нималардан иборат?
2. Ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган мажбурий минимал талаблар нималардан иборат?
3. Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари шақида гапиринг.

Тест саволлари:

1. Умумий ўрта таълимнинг ДТС ни ишлаб чиқиш тамойиллари нималардан иборат?
 - а) ДТСнинг давлат ва жамият талабларига шахс эштиёжига мослиги;
 - б) ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти шамда фан техника ривожланиши билан болиқлиги;
 - в) умумий ўрта таълимнинг бошқа таълим турлари ва босқичлари билан узлуксизлиги ва таълим мазмун узвийлиги;
 - г) Шамма жавоблар тўри.
2. "Узлуксиз таълим тизими учун ДТСни ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирларнинг Мащкамасининг қарори ва санаси қайси жавобда тўри қайд этилган?
 - а) 1998 йил 13 май 203-сонли қарор.
 - б) 1998 йил 5 январь 5-сонли қарор.
 - в) 2000 йил 21 сентябрь 360-сонли қарор.
 - г) 1989 йил 21 октябрь.
3. Хорижий тилларни ўрганиш вазифалари нималардан иборат?
 - а) Хорижий тилни эгаллаш кўникмаларини шакллантириш жамоатчилик фаолияти учун зарур бўлган воситалар билан таъминлаш, ижтимоий-маиший, ижтимоий-маданий,

ижтимоий-сиёсий, расмий ишбилармон доираларда мулоқотга ўргатиш, тил қобилиятини шакллантиришни таъминлаш, тили ўрганилаётган мамлакат маданиятини яқиндан таништириш;

б) Мамлакатлараро алоқаларни йўлга қўйиш;

в) Ўрганилаётган тил фонетика, грамматика ва лексикани ўрганишдан иборат;

г) Шамма жавоб тўри.

4. Ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган мажбурий минимал талаблар нималардан иборат?

а) Чет тилидаги матнларни (19 дақиқада 350та сўз) ифодали ўқий олиш, 100-120 сўздан иборат бўлган ўртача мураккабликдаги матнни чет тилидан она тилига таржима қила олиш;

б) Шар бир синфлар бўйича алоҳида билимга эга бўлиш;

в) Ўрта мактаб учун етарли даражада билимга эга бўлиш;

г) Ўқувчиларнинг ижодий фаолияти билан белгиланадиган таълимнинг ривожланиш мақсади тўри қўйилганлиги.

5. Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш даражасини ўлчаш усуллари шақидаги фикрларни тўри белгиланг.

а) Назорат бирликлари - боʻланган матнлар, мураккаб бўлмаган бадиий, илмий-оммабоп матнлар;

б) Ўқиш, ифодали ўқиш малакасини эгаллаш, ўқиш асосий хабарни ажратиб олишдан қатъий назорат матн мазмунини чуқур тушуниш ва ўзлаштириш;

в) Ўқувчилар нутқини рейтинг асосида баҳолаш;

г) Кутилаётган нутқий фаолият шар хил турдаги диалогик-монологик ва полилогик нутқдан иборат.

Адабиётлар:

1. Чет тиллари бўйича ДТС талаблари ўқув-адабиёти

2. Умумий ўрта таълим ДТС таълим-тарбия жараёнида қўллаш юзасидан ишлаб чиқилган "меъёрий шужжатлар."

а) "Таълим тўрисида", "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;

б) Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш тўрисидаги фармонлари ва асарлари;

в) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамасининг "Ўзлуксиз таълим тизими учун ДТСни ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўрисида"ги 1998 йил 5 январдаги 5-сон шамда "Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўрисида"ги 1998 йил 13 майдаги 203-сонли қарорлари.

Мавзу: Янги педагогик технология ва унинг ашамияти.

Мақсад: Ўқувчиларга янги педагогик технологияларни жорий этиш мащоратини шакллантириш ва такомиллаштиришни таъминлаш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларнинг ўқувчиларга таълим-тарбия бериш мащоратларини ривожлантириш. Янги педагогик технологиянинг анъанавий таълим жараёнидан афзалликлари шақидаги қвникма ва билимларни мустацкамлаш.

Кўргазма: Стендлар, дидактик материаллар.

Р Е Ж А:

1. Таълим технологияси фалсафаси.
Ўқув омиллари яратишга асосланган технология актёрлик фаолияти.
2. Тарбия методлари - янги педагогик технология ва анъанавий таълим.
3. Таълим мазмуни ва дидактик жараён.

«Таълим туърасидаги қонун» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да фан предметлари жумладан хорижий тилларни ривожлантириш ва мазкур тилларни хорижий дарсларни ўтиш учун янги вазифалар юклади. Нима учун ноанъанавий дарслар керак бўлиб қолди. Хозирги шароитда биз жамиятга фақат билим эмас балки ижодкор тадбиркор кишиларни ҳам етказиб беришимиз керак. Биз ўз педагогик фаолиятимизда натижа берадиган тадбиркорликни қўлай билишимиз керак.

Савол – мактабда хорижий тил ўқитишнинг мақсади нима.

Жавоб – агар қисқа қилб айтадиган бўлсак биз тарбиялаётган ўқитаётган қизимиз, ўлимиз билимли бўлсин, о'заки нутқни ривожланган, нутқи ўсган, ўз фикрини раво ифодаладиган бўлсин. «Таълим туърасидаги қонун»га биноан таълим мазмуни лойищалаш ўқитишда янги педагогик технологияларни қўллаш шарт бўлиб қолди. Бу технология марказида ўқитувчи (субъект) ва ўқувчи (объект) туради. Бу икки шахснинг ҳамкорлиги ўзаро мулоқоти миллий талаблар асосида ташкил топиши керак.

Таълим технологияси нима? Таълим технология тушунча ўрганиш демакдир. Технология сўзи замирида жараёнларни амалга ошириш усуллари ва воситалари ҳақидаги билимлар йиғиндиси ва объектга содир бўладиган сифат ўзгаришлари тушунилади. Ўқувчилар ўз иш фаолиятида қуйидаги технологик жараёнда бўйсиндиришлари керак: тартибга, солиш бир тизимга келтириш, олдиндан лойищалаштирилган таълим жараёнини босқичма – босқич амалиётга жорий этиш.

«Таълим технологияси» тушунчаси «таълим методикаси» тушунчасига нисбатан бир оз кенгрокдир. Таълим методи ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги фаолият кўрсатиш усули, таълим методикаси эса ўқув предметини ўқитишнинг метод, усул ва қоидалари тизимини ифодалайди. Таълим технологияси таълим мақсадига эришиш қуролидир. Педагогик технологиянинг моҳияти дидактик мақсад ва уни тадбиқ этиш қисобга олиб таълим жараёнини олдиндан олдиндан лойищалаштиришда акс этади.

Педагогик технологияда қўзланган мақсадга эришиш ўқитувчининг педагогик маҳорати, коммуникатив маҳоратини ўқувчиларга мулоқот маданияти, нутқининг раволиги, коммуникатив маҳоратининг ўқувчиларга таъсирига бўлиқ. Бу мақсадни амалга ошириш учун эса ўқитувчи ўз маҳорати усулларида дарсда қай даражада самарали фойдалана олишига бўлиқдир.

Эндиликда ўқитувчи ўз ўқувчиларини руҳий зўриқишларига йўл қўймаслигини, талабалар нимаҳларни билиши кераклигини билиши лозим. Шундан бир дарс мативация вужудга келтиришдан бошланади, мативация - ўқиш, билишнинг қилити бўлиб қисобланади. Бугунги кун ўқитувчиси йўналтирувчи, баҳарувчи, назорат қилувчи ва тўзатувчидир. Хозирги кун талаби ўқитувчидан актёр бўлишни ҳам талаб этадики, ўқитувчи ҳам актёр ҳам йўналтирувчи бўлиши керак.

Презимизнинг «Янгисини қурмасдан туриб, эскисини бузмаслик» ибораси таълим тизимида ҳам тааллуқлидир. ДТСнинг амалга оширишда анъанавий методлар - сўров, ёзма иш, иншо, мутоааларини ўзи ҳам етарли етарли бўлмай қолди. Дарс фаолиятининг янада фаоллаштириш, тезлатиш учун муаммоли изланувчан методлардан қўпроқ фойдаланиш зарур. Коммуникатив мақсадларни амалга оширишда яққам-яққам ёки гуруҳ-гуруҳ бўлиб ишлашларни ташкил қилиш, ўқувчини нутқ маданиятини такомиллаштириш ва ўстириш замонавий дарсларнинг зарур шартларида бири бўлиб қолди.

Тест саволлари:

1. Мактабда хорижий тилни ўқитишнинг мақсади нима?
 - а) Хорижий тилдаги о'заки ва ёзма нутқларни тушуниш ва ўз фикрини баён этиш.
 - б) Ўзга тилда мулоқот қила олиш.
 - в) Она тилини хорижий тил билан таққослаш учун.

г) Чет тилида гаплашишга ўргатиш учун.

2. Таълим мазмуни ва дидактик жараён қайси жавобда тўри кўрсатилган?

а) Таълим мазмуни янги педагогик технология жорий этиш демакдир.

б) Тарбия методларининг анъанавий таълим билан боʻлиқлигидир.

в) Таълим мазмунининг мощияти дидактик мақсад ва уни татбиқ этишни шисобга олиб олдиндан лойишчалашдир.

г) Шамма жавоб тўри.

3. Янги педагогик технология ва анъанавий таълим фарқи қайси жавобда қайд этилган.

а) Янги педагогик технология бир хилликдан хилма-хилликка, анъанавий таълимдан фарқи метод ва усулларнинг тубдан фарқ қилишидир.

б) Янги педагогик технология ноанъанавий дарслар ташкилланишидир.

в) Ижодкор, тадбиркор кадрларни таркиб топтиришдир.

г) Таълим жараёнларини амалга ошириш усуллари, воситалари йи'индисидир.

4. Таълим технологияси тушунчаси таърифи қайси жавобда тўри кўрсатилган.

а) Ўқув предметини ўқитишнинг метод, усул ва қоидалари тизимини ифодалайди.

б) Субъект ва объектларнинг ўзаро шамкорлиги.

в) Таълим технологияси таълим мақсадига эришиш қуролидир.

г) Ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги фаолият туридир.

5. Замонавий дарс нима?

а) биринчидан, ўқув ва тарбиявий мақсадларни аниқ йўлга қўйган бўлиш, иккинчидан, тарбиявий мақсадлар мазмуни ва услубларини фан-техника даражасига мувофиқлаштириш, учинчидан, фан олдида турган муаммоларни ёритиш, тўртинчидан ўқувчиларни ижодкорлик ва мустақил фикрлашни ривожлантирадиган дарс бўлиши зарур.

б) ноанъанавий дарс замонавий дарсдир.

в) билим ва тарбияни ўқувчиларга етказишга замонавий дарс дейилади.

г) ўқувчилар эркин мулоқотга киришган дарс заионавий дарс дейилади.

6. Ноанъанавий дарс ва унинг турлари.

а) Анъанавий дарсдан фарқ қилувчи дарс ноанъанавий дарс дейилади.

б) Эртак, саёшат дарси, Прессконференция, телекўприк, театр дарс, Суд, ярмарка, бозор каби дарслар киради.

в) Турли ўйинлар, дидактик ўйинлар билан ўтказилган дарс.

г) Ўқитувчи ижодкор, фантазия билан ўтган дарс.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўрисида"ги , "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" тўрисидаги Қонуни.

2. ДТС ўқув адабиёти.

МАВЗУ: Тест шакллари ва улардан фойдаланиш

Мақсад: Ўқувчиларнинг тест шакллари ва улардан фойдаланиш кўникмаларини мустақамланганлигини назорат қилиш. Тест топшириқларига қўйиладиган дидактик талабалар шақида маълумот бериш.

Кутиладиган натижа: Ўқувчиларнинг хорижий тиллар бўйича тест топшириқларини бажариш юзасидан мащоратларининг такомиллашини таъминлаш. Давлат тест маркази томонидан тавсия этилган тестларни бажаришга ўргатиш.

Кўргазма: Ахборотномалар йи\ма жилди. Тест захиралари. Таркатма материаллар.

Р Е Ж А:

1. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури ва хорижий тиллар.
2. Замонавий дарс нима?
3. Янгича ўқитиш методлар

Мустақил Ўзбекистонимизда турли соҳаларда улкан ўзгаришлар амалга ошмоқда.

Ўзбекистонда миллий мафкуранинг яратишда таълим ва тарбиянинг ўчо\и бўлмиш мактаблар, лицейлар ва коллежларнинг ашамияти каттадир, Демократик жамиятда болалар умуман шар бир инсон эркин фикрлайдиган этиб тарбияланади. Қабул қилинган давлат қонунлари «Таълим ту\расида»ги ва миллий дастурларимизда худди ана шу масалага катта эътибор берилди. Шар бир фан учун ДТС яратилди, уларда нутқ ўстириш асосий ўринни тутди, ДТС ларига мувофиқ авваламбор хорижий тилларнинг шафталиқ ўқитилиши соатлари шар бир синфда 3соатдан деб белгиланди, шар бир синф учун зарур бўлган лексик, грамматик бирликлар белгиланди. ДТС асосида 5-6 синфлар учун дарсликлар ўқитувчи қўлланмалари яратди. Янги педагогик технология ва ахборот технологияларни яратиш ва ундан фойдаланиш - умумий ўрта таълим давлат стандарти таълимининг оптимал ташқил этишини таъминлайди ва мазмунини белгилайди.

Миллий дастурда бошқа фанлар қатори хорижий тилларга шам катта эътибор берилди. Хорижий тиллар ўқитишнинг мақсад ва вазифаси кўрсатиб ўтилди. Хорижий тилларни ўқувчилар мактабларда амалий таълимий тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадда ўрганадилар. Амалий мақсад ўзгаларнинг хорижий тилдаги о\заки ва ёзма нутқларини тушуниш ва ўз фикрини баён этишдан иборат.

Биз ўқувчига билим берар эканмиз, биз уни тарбиялаб ҳам берамиз. Биз дарсларимизда таълим ва тарбиянинг муштараклигига эришмас эканмиз кутган натижамиз чиқмайди.

Тарбиявий мақсад - ўқувчиларни ватанпарварлик ва ахлоқий рушда тарбиялаш шар томонлама ривожланган, юксак маънавиятли, мустақил фикрловчи шахсни шакллантириш ростгуйлик имон, этиқодли шалқининг миллий қадриятларига шурмат билан қаровчи иродали сифатларни ўз ичига олади.

Таълимий мақсад:

-бу хорижий тилни ўргатиш жараёнида ўқувчилар тафаккурини ўстириш ва шу тилни ўзлаштириш орқали она тилидан эгалланган билимларини ривожлантириш тушунилади. Бу мақсадни амалга ошириш предметлар аро бо\ланиш мушм ўрин тутди. Хорижий тил инглиз, немис, испан, францўзми – у она тили, адабиёт, тарих, география ўзаро бо\лиқлиги биринчидан улар хорижий тилларни ўрганишда кўшимча материал бўлса иккинчидан ўқувчиларнинг шу тилларни ўрганишда билимларни кенгайтиради.

Ривожлантирувчи мақсад ўқувчини шар томонлама етук шахс бўлиб етишишини назарда тутди. Биз айтиб ўтган мақсадларни амалга ошириш учун куйидаги 3та вазифани белгилаб олишимиз мушм. 1тил ўқитиш билан бо\лиқ 2та тил ўрганиш билан бо\лиқ 3-ўқувчилар эгаллаган малака ва кўникмаларни назорат қилиш билан бо\лиқ. Бу мақсад ва вазифаларни амалга ошириш йўлида кўп ишлар қилинмоқда. Янги дарсликлар, янги методик қўлланмалар ишлаб чиқилмоқда. Дарс беришнинг эски усулларида воз кечишимиз ил\ор педогогик ахборот технологиялари хаётимизга кириб келмоқда. Ўқувчиларимиз хорижда билим олмоқдалар. Мукаммал дастур асосида яратилган такомиллашган дарслик самарадор усуллар билан ўқувчилар онгига сингдирилгандагина кузатилган натижа бериш мумкин. Билими ва тарбияни ўқувчиларни етказиш жараёни дарс щисоблади. Замон талаби билан ноанъанавий дарс замонавий дарс деган тушунчалар педагогик фаолиятимизга кириб келмоқда. Замонавий дарс нима, у қандай бўлиши керак?

1-чидан замонавий дарс ўқув ва тарбиявий мақсадларни аниқ йўлга қўйган бўлиш 2-чидан тарбиявий мақсадлар мазмуни ва услубларини фан ва техника даражасига мувофиқлаштириш 3-чидан фан олдида турган муаммоларни ёритиш. 4-чидан ўқувчиларни ижодкорликни мустақил фикрлашни ривожлантирадиган дарс бўлиши керак. Кейинги пайтларда янгича ўқитиш методлари деган нарсани тез-тез эшитадиган бўлиб қолдик. Метод нима. Метод мукамал ва аниқ тамойилга эга бўлган ўқитишнинг кўринишидир. Усул эса таълим-методининг асосий таркибий қисмларидан биридир.

Тест саволлари:

1. Тест биринчи бор қаерда ва қачон жорий этилган?
 - а) 1908 йил АҚШда
 - б) XIX аср охирида Францияда
 - в) XX аср бошларида Германияда
 - г) 1896 йилда Буюк Британияда қўлланилган.
2. Қайси мамлакат парламенти таълимни ривожлантиришининг асосий йўналишлари шақида қонун қабул қилган ва нечанчи йили?
 - а) АҚШ Сенати 1982 йилда
 - б) Франция парламенти 1989 йилда
 - в) Италия парламенти 1809 йилда
 - г) Россия парламенти 1970 йилда
3. Тест турлари тўғрисида белгиланган жавобни топинг.
 - а) Интеллектуал ривожланиш даражасини аниқловчи, Педагогик, Муайян касбга ноаниқликни аниқловчи тестлар
 - б) Педагогик, мантиқ-статистика
 - в) Педагогик, педагогик тестлар мажмуи
 - г) Бирдан-бир тўғрисида жавобли, бир неча тўғрисида жавобли, тўғрисида кетма-кетликни аниқлаш.
4. Тест топшириқларига қўйиладиган дидактик талаблар.
 - а) Ўқув материалларининг мақсадга мувофиқлиги, материал ашамиятлилиги, илмий аниқлик, изчиллик, тўқислик ва уйғунлик.
 - б) Ўзлаштириш даражасига кўра, тўқислик ва уйғунлик.
 - г) Ижодий фикрлашга оид, изчиллик ва самардорлик.

Адабиётлар:

1. Ч.Грик 1996 й. "Тест нового типа".
2. Ж.Фишер "Ўқувчиларнинг билим даражасини текшириш усуллари."
3. Ахборотномалар йиғма жилди.
4. Фарберман Б.Л. "Составление педагогических тестов".
5. Фарберман Б.Л. "Методика разработки применение тестов".

Мавзу: Ноанъанавий дарс ва унинг турлари

Мақсад: Нутқ фаолиятининг тури бўлмиш тинглаб тушуниш шақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларни тинглаб тушуниш малака ва кўникмаларининг такомиллашганлигини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар қўлда тайёрланган дидактик материаллар.

Р Е Ж А:

1. Ноанаънавий дарс турлари.

2. Ноанаънавий дарс шакллари. Унинг анъанавий дарсдан фарқи.

Ноанаънавий дарс синфда ёки синфдан ташқарида ўтказилиши кўпроқ умумлаштириш, такрорлаш, мустацкамлаш маш'улотлардан иборат бўлиши мумкин. Ноанаънавий дарслар фақатгина дарс маш'улотли бўлиб қолмай у дарсдан ташқарида ҳам ўтказилиши мумкин. Ноанаънавий дарс усулларида фойдаланиш давр талаби бўлиб қолди. ДТС лари талабларини бажариш учун биз ижодкор усуллари ўрганишимиз ишимизга тадбиқ этишимиз ҳам фарз, ҳам қарз бўлиб қолди. Ноанаънавий дарс нима, Бу одатдаги дарсдан фарқ қиладиган Лекин ўқитувчи ўз олдига қўйган мақсадиг эришадиган дарс десак янглишмаймиз. М.мактабларимизда хорижий тиллар бўйича маълум бир режа асосида ноанаънавий дарслар ўтказилмоқда, ўрганилмоқда ва оммалаштирилмоқда.

Чунки бу нарса «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ҳам алоҳида таъкидланганидек ўқитувчи олдига катта масъулият қўяди.

Ноанаънавий таълимдан кўзда тутилган мақсад ўқувчиларга фақат билим, кўникма малака беришдан иборат бўлиб қолмасдан ўқувчиларни амалиётга яқинлаштириш иборат. Ноанаънавий дарс кўпроқ дарснинг умумлаштирувчи мустацкамлаш маш'улотларида самаралироқ бўлади. Ноанаънавий дарс янги педагогик ахборот технологиясига асосланган самарали лойиҳа асосида ўтилиши керак. Ноанаънавий дарс ташкил қилишдан олдин ўқитувчи унинг самарасини олдиндан билиш керак.

Хорижий тилларни ўрганишда ноанаънавий усуллардан кенг фойдаланилапти. Лекин ноанаънавий усуллар ҳам оддийдан мураккабга асосида ўтказилиши керак.

Ноанаънавий дарс шаклларига эртақ, саёхат дарси, Прес-конференсе, теле-кўприк, Суд ярмарка, Бозор каби дарсларни олишимиз мумкин.

М:Тили ўрганиладиган мамлакат шақидаги олган билим ва кўкмаларни мустацкамлаш мақсадида Саёхат дарсини ташкил этиш мумкин. Айтиб ўтиладигандек бу саёхат дарсимиз режа асосида тайёргарлик билан фантазиямизга мос ўтилса шеч бир ўқувчи дарсда томошабин бўлмасдан ўз самарасини беради.Тасаввур қилинг биз Лондон, Америка, Германия ёки Парижга фикран саёхатимиз учун зарур бўлган воситалар карталар шацарлар расмлари машхур кишилар, портретлари рамзлари тайёрланади. Дарсни жонли ўтиш учун энг қизиқарли одат ва анъаналарни драмалаштириш мумкин.

Дарсни ташкил этишда ўқитувчи бўлиши ёки бу вазифани бошқа бир аёлчи ўқувчига топшириши ҳам мумкин. Дарсда қолипга тушган навбатчи рапорти ўқувчининг

Об-шаво шақидаги маълумоти каби алмисокдан қолган дарс этапларидан воз кечилади. Бу нарсаларни дарсга мослаб масалан тили ўрганилган мамлакат об-шавоси гапириладиган пайтда гапирилиб ахборот берилиб кетиши мумкин.

Тили ўрганилаётган мамлакат урф одатлари шақида маълумотга эга бўлиш хорижий тилларни ўрганиш давлат стандартига ва талабларида ҳам кўзда тутилгани учун шу одатларни гапирилар экан уларнинг ўзбекона, шарқона удумларимизга қанчалик мос келишимиз унинг тарбиявий ащамиятига ҳам тухталамиз.

М:Диний байрамлардан «Christmas» /рождество/нинг шайит байрамларига ўхшаб кетиши айтилса ўқувчи бу байрам шақида кенгроқ тасаввурга эга бўлади.

Ёки Лондон автобуслари 2 қаватли бўлади, улар 3 хил рангда шар бир маълум бир йўналиши учун мўлжалланган деган фикр айтишда ўқувчи ўзи шунга тайёрланади. Бу эса ўқувчида ахборотни билишда интилиши ижодкорликни ривожлантиради.

Демак ноанаънавий дарснинг анъанавий дарсдан фарқи ўқитувчининг ижодкорлигига фантазиясига педагогик мощирлигига

Боʻлиқ бўлиб ноанъанавий дарс ўқувчини зериктирмайди, чарчатмайди, ўқувчи ўзини эркин ҳис этади, дарсда ўйнайди, ва лекин билим олади.

Масалан, аниқ бир мавзу турлича талкин этилади, турли усуллар билан ўқувчи онгига сингдирилади.

Маълум метод ёки усулни шаклланишида восита иштирок этади, у предмет орқали кўргазмалар куроллар техник воситалар ва ҳиссиёт орқали бўлиши мумкин.

М. Мевалар мавзуси ўтилганда шу меванинг ўзини ёки расмини дарсга олиб кириб предмет усулидан фойдаланимиз, унинг таъмини, рангини айтиш орқали сезамиз.

Бундан ташқари турли ўйинлар методлари ҳаракатлар ўйинлар, дидактик ўйинлар дарс жараёнига тадбиқ этилади. Буларда биз кўзлаган мақсадимизга етамиз деб ўйлаймиз.

Тест саволлари:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
 - а) Тинглаб тушуниш психологик ва лингвистик хусусиятларга эга.
 - б) Хотира тури, қисқа муддатли хотира.
 - в) Тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.
 - г) Тинглашга мўлжалланган аудитив восита машқ ва дастур.
2. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
 - а) Суҳбатдош билан бевосита мулоқот, театр, радио, телефон орқали суҳбат ва ш.к.
 - б) Аудио матн материали, шажми, мазмун тушуниш, эшиттириш.
 - в) Эркин тинглаб тушунишга эришиш.
 - г) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира малакаларининг эгалланганлиги.
3. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик омиллар хизмат қилади?
 - а) Сигналларнинг кетма-кетлигини таъминлаш.
 - б) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира олдиндан фарз қилиш ва фикрлаш.
 - в) Интонацион тинглаш қобилияти.
 - г) Фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қилади.
4. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчиликлар мавжуд?
 - а) Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчлар.
 - б) Тингловчининг индивидуал ёш хусусияти, тинглаб тушуниш шароитлари билан боʻлиқ бўлган ва лингвистик қийинчиликлар.
 - в) Нутқнинг турли шакллари қамраб олиши.
 - г) Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги.
5. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
 - а) махсус машқлар тайёрлов машқлари деб номланади.
 - б) Тайёрлов машқлари аввал шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
 - в) Бир шахсга ёндошиш принципи.
 - г) Қўришга мўлжалланган восита, нарса шодиса, кўргазмалар восита.
6. Нутқ машқлари тайёрлов машқлардан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади?
 - а) Ўқувчида қизиқиш уйғотадиган масалани ёритиш.
 - б) Нутқ машқлари мазмун ва моҳиятни ифодаласа, тайёрлов машқлари шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
 - в) Биринчи шахс тилидван ёзилмаслиги.
 - г) аниқ, содда ва мантиқан тўри қурилиши.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин ташрири остида. М.Просвещение

1967 йил 199-248 бетлар.

2. Н. И. Гез, М. В. Ляковицкая, А. А. Миролубов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.

3. С.К. Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тили дарси ва уни режалаштириш.

Мақсад: Хорижий тил дарслари мощиятини ўқитувчилар онгига сингдириш. Дарс турлари, мақсади, тузилиши ва босқичлари шақида маълумот бериш.

Кутиладиган натижа: Ўқитувчиларнинг назарияни амалиёт билан болаш кўникма ва билимларини ривожлантириш. Дарсларни ДТС талаблари асосида, Янги педагогик технологияларни кўллай олиш малакаларини ёзма матнларда ифода этишларини назорат қилишга ўргатиш.

Кўргазма: Стендлар, чизмалар, кўлда тайёрланган дидактик материаллар.

Режа:

1. Дарс тушунчаси ва унинг мощияти.
2. Дарсинг психологик ва дидактик асослари.
3. Чет тили дарсининг хусусиятлари.
4. Дарс турлари.
5. Дарсинг мақсади.
6. Дарсинг тузилиши ва босқичлари.
 - а) ташкий давр
 - б) тил мухитини яратиш
 - в) сураш ва баҳолаш
 - г) янги материал такдимоти
7. Ўқитувчига кўйиладиган талаблар
8. Дарсни режалаштириш

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОЦИ.

Дарс - илм, билим, маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтказиладиган машўлот, маълумот олиш ва бериш жараёни ёки сабоқ, ўргатиш ва ўрганиш жарёни.

Билим - маълум сощада тўпланган илмий тажриба. Ўқиш, ўрганиш натижаси, хосиласи.

Дарсинг психологик асослари - ўқувининг билиш фаолиятига таъсир қиладиган руций шолат ва жараёнлар.

Чет тили дарсининг мақсади - чет тил дарсида тасавур қилинган натижа: ўқувчиларни чет тилдан муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатиш.

Дарс режаси - дарс жараёнида олиб бориладиган, бажариладиган ишларнинг умумий мазмуни.

Ташкилий давр - синфни ва ўқувчиларни дарсга тайёрлаш, бу даврда ўқувчилар синф хонаси, таълим воситалари, дарсга тайёрланади.

Фаолият - кишининг маълум мақсад билан бошқарилиб туриладиган ички ва ташқи фаоллиги.

Баҳолаш - ўқувчилар билимини баллар ёрдамида ўлчаш.

Машқ - чет тилда бажарилган ўқув амали, таркиби талаб ва материал қисмлардан иборат ўқув бирлиги.

Дарс материали - дарсда ўрганилиши лозим бўлган лексик, граматик ва фонетик билимлар мажмумаси.

ДАРС

Ўқув юртларида илм, билим, маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтладиган маш'улот, сабоқ ёки дарс деб юритилади. Дарс ўргатиш жараёндир. Дарс мактабда ўқув ишилари ташкил этишнинг асосий шакли ҳисобланади. Дарс бир хил таркибдаги ўқувчилар билан қатъий жадвал асосида маълум дидактик мақсадни амалга ошириш жараёндир.

Маълумки дарсда ўқитувчи ва ўқувчи иштирок этади. Ўқитувчи нуқтаи назаридан эса дарс ўқиш, ўрганиш жараёни ҳисобланади. Аслида дарс ўқиш ва ўрганиш ўргатиш жараёни бўлгани маъқулроқ. Билимларни эгаллаш ўқувчиларнинг фаоллиги, ўқиш, ўрганиш фаоллиги асосидагина амалга оширилади. Дарс жараёнида таълимнинг психологик ва дидактик шароитларига асосланиш асосий вазифа бўлиши керак.

Дарс фақатгина ўқитувчининг ташкилий педагогик шаракатига бўлмай, балки, таълим олувчи ва таълим берувчининг икки томонлама фаолиятидир.

Шунинг учун ҳам дарс назариясини хал қилишда бир томондан нутқ назарияси, иккинчи томондан эса педагогика ва лингвистика фанлари олиб борилган тадқиқот натижаларини ҳисобга олиш зарур.

ДАРСНИНГ ПСИХОЛОГИК ВА ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.

Ўқувчининг билиш фаоллигига таъсир қиладиган психик шолат ва жараёнлар дарснинг психологик асоси ҳисобланади. Бунга биринчи навбатда диққат, билимларни эгаллашга қаратилган ички тайёрлик, уларнинг билиш минатдорлиги, фикрий фаоллиги, иродавий ҳислатлари ўз-ўзини мажбур қила олиш, ишдаги қатъийлиги ва ўқувчининг интилишлари киради. Ўқувчининг билим олишга қаратилган ижобий кайфияти ва унинг уринишлари ҳам кўп жиҳатдан унинг руҳий шолатига бо'лиқ.

Дарснинг дидактик асослари деганда ўқувчилар диққат эътиборини таълимий восита ва усуллар билан ўқув материалига қаратиш, уларнинг билиш жараёнида фикрлаш фаоллигига таъсир ўтказиш, ўқувчиларни билишга ички тайёрлаш, қизиқтириш, интиштириш усуллари ва йўллари ва бошқаларни киритиш мумкин.

ЧЕТ ТИЛИ ДАРСНИНГ ХУСУСИЯТИ.

Чет тили дарснинг бошқа фан дарсларидан сифат жиҳатларидан фарқ қилиниши тамомила табиийдир, чунки чет тили фани ўзига хос хусусиятга эга. Бу хусусиятларни чет тилини ўқув фани сифатида ташлил қилиш асосидагина аниқлаш мумкин.

Чет тили дарсларининг мақсади ўқувчиларнинг тилда муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатишдир.

ДАРС РЕЖАСИ.

Дарс режаси календар – тематик режа асосида тузилади.

Дарснинг режа конспектини тузишда қуйидаги омилларни ҳисобга олиш зарур.

1. Чет тили дарсида нутқий кўникмалар шакллантирилади ва малакалар ривожлантирилади.
2. Дарснинг мазмуни сифатида қатъий кетма-кетлик асосида бажариладиган машқлар комплекси хизмат қилад.
3. Дарс жараёнида амалий, умумтаълим, тарбиявий ва ривожлантириувчи мақсадлар муомала жараёнида амалга оширилади.
4. Дарсни режалаш жараёнида ўқувчиларнинг ёш ҳусусиятлари ҳисобга олинади.
5. Ҳар бир дарснинг вазифаси бошқа дарсларга бўланган шолда дарслар қаторида белгиланади.
6. Тил материали комплекс равишда тақдим қилинади.
7. Нутқ фаолиятининг ҳар бир тури учун мавжуд машқлар комплексидан фойдаланилади.
8. Нутқий практика табиий муомала шароитига яқинлаштирилади, яъни муомалага юналтирилади. Мотивлаштирилади ва вазиятга мослаштирилади.

9. Ўқитувчининг фаолияти ўқувчида қизиқиш уйғотишда ва уларни интилитиринишга қаратилади.
10. Щар бир дарсда такрорлаш учун материалдан фойдаланилади.
11. Дарснинг самарадорлиги ўқувчиларнинг нутқий фаоллиги билан белгиланади.
12. Дарсда ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларини мунтазам назорат қилиб борилади.
13. Дарснинг мазмуни ўқувчиларни уйда мустақил иш бажаришга тайёрлайди.
14. Дарс чет тилида ўқувчилар учун тушунарли тарзда олиб борилади.
15. Чет тили дарси дарслар тизимининг таркибий қисми шисобланиб, щар бир дарсда асосий эътибор нутқ фаолиятининг турларида маълум тил материаллини ўзлаштириб олишга қаратилади.

ДАРС ТУРЛАРИ

Методика чет тили дарслари икки турга бўлиш қабул қилинган. Дарснинг биринчи турида ўқувчининг фаолияти тил материалдан фойдаланишга оид кўникмаларини шакллантириш ва малакаларини ривожлантиришга қаратилади. Бундай дарсларда

А) янги материал билан таништириш

Б) янги материални қўллашга ўргатиш асосий ўринни эгаллайди.

Иккинчи тур дарсларда ўқувчилар нутқ фаолиятининг турларида муомала қиладилар. Натижада нутқ фаолияти турларидан бири ёки барча турлари бир бири билан боғлиқ шолда ривожлантирилади.

Таълим жараёнида дарснинг иккала тури нутқ фаолиятининг шусусияти, ўқув материалли ва таълим воситаларининг имкониятларини шисобга олган шолда алмаштир иб ткрилиши мақсадга мувофиқ.

ДАРСНИНГ МАҚСАДИ.

Щар бир дарсда ўқувчиларнинг билимларини ўзлаштиришларига ва ўз билимларни амалда қўллай оладиган бўлишларига эришиши уларда ижодий фаолият кўникмаси шосил қилиш ва шахс фазилатларини тарбиялаб бериш мақсади қўйилади. Щар бир дарсда таълимнинг умумий мақсади тўлдирилади ушбу мақсад учун хизмат қилади.

Методик адабиётда чет тили дарсининг мақсади икки хил талқин қилиниши кузатиш мумкин.

1. Тил материалли такдим қилиш мумкин.

2. Нутқ кўникма ва малакаларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Тил метариаллини ўзлаштириш ўқувчиларни оёзаки ва ёзма нутқини ўстириш учун асос бўлиб хизмат қилгандагина, дарс, нутқ фаолияти кўникмаси ва малакаларини шосил қилиш ва ривожлантиришнинг босқичи сифатида ашамият касб этади.

ТАШКИЛИЙ ДАВР

Щар бир дарс ташкилий даврдан бошланади: бу даврда ўқувчилар синф хонаси, таълим воситалари дарсга тайёрланади. Айникса ўқувчини психологик жишатдан дарсга тайёрлаш муштим рол ўйнайди. Ўқувчилар аввалги дарс ёки танаффус бўлган бирор воқеа – шодиса таъсирида бўладилар. Шунинг учун шам ўқитувчи ўқувчиларни эътиборини, диққатини, хаёлини фикрий фаоллигини ўз дарсига буриши лозим. Ўқувчиларда дарсга ички тайёргарликни таъминлаш энг долзарб вазифадир. Одатда бу даврда куйидаги усуллар кэнг қўлланилади, жумладан:

1. ўқитувчи дарсга киради, синфни кўздан кечиради, бошқа иш билан банд бўлган ўқувчи ёки ўқувчилар тайёр бўлгунларига қадар уларни кузатган шолда кутиб туради, сўнгра саломлашади. Бу ўринда ўқитувчи синфнинг тозалиги, доска, латта, бўр каби воситаларни дарсга тайёрлиги, ўқувчиларнинг кийимлари кўринишлари, бош кийимларнинг ечилганлиги ва бошқаларга қоникқанидан сўнг саломлашса ва бу щар дарсда такрорланса, ушбу ўқитувчининг дарсига ўқувчиларнинг талаб даражасида тайёргарлик кўришлари одат тусига кириб қолади.

2. Маълум ўқувчининг шахсига тегмаган шолда танбеш бериш усули билан синфни, хонани дарсга тайёрлаш ва жимликни таъминлаш мумкин.
3. Ўқувчиларни аввалги таассуротларидан чалғитиш, улардан ички фаолликни таъминлаш мақсадида барча ўқувчилар биладиган ва ушбу дарсга алоқаси бўлган воқеани эслатиш мумкин.
4. Ўқувчилар диққат эътиборини жалб қилиш ниятида ўқитувчини ўзи намуна кўрсатиши, қўлларни териши, стол олдида келиб туриши, китоб дафтариини стол устига қўйиши ва ўқувчилардан ҳам ушбунини талаб қилиши мумкин.

Буларнинг ҳаммаси ўқитувчининг муомала маданиятига, ўқувчиларга бўлган самимий муносабатига ва унинг коллективдаги обрў эътиборига, қатъиятига, ўзининг тутиши ва бир сўз билан айтганда педагогик маънотига боғлиқ.

Дарсни бошлашдан аввал эҳтиётсизлик билан қилинган ҳар қандай ҳаракат ёки айтилган сўз ўқувчиларни ранжитиши, дарсдаги психологик шолатни, вазиятни бузиши ва ўқувчилар руҳиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Хонада ўқувчилар эътиборини тортадиган нарсаларни ўқувчилар эътиборидан четда сақлаш лозим. Шунинг учун ҳам янги дарсга тегишли бўлган кўргазмаларни қуроллар, жадвал ва расмларни аввалдан илб қўйиш тавсия қилинмайди. Шу билан бирга дарсдан аввал турли тадбирлар ҳақида ҳабаб бериш ярамайди.

Ташкилий давр кўп вақт олмаслиги лозим. Педагогикада бу давр учун бир неча секунддан бир минутгача вақт берилади. Бу таъминлаш учун ўқитувчи аввалги дарсларида бунга кўп вақт ажратиши лозим. Токи синфни дарсга тайёр туриши ўқитувчи ва ўқувчилар одат тусига кириб қолсин. «У домламиз индамайди», «Домламизга барибир», «Тезроқ бўлинглар домла келяпти, яна танбеш эшитамиз» деган жумлаларни ҳар бир ўқувчидан эшитиш мумкин. қайси жумлани айтириш ўқитувчининг ўзига боғлиқ. Шунинг унутмаслик керакки, билимдон, талабчан ўқитувчини ақсарият ўқувчилар ҳурмат қиладилар. Ташкилий давр ўқувчиларга ҳам руҳий, ҳам жисмоний куч-қувват бериши лозим. Бу кўпинча ўқитувчининг маънотини: овози, саломлашиши, қайфияти, ўзининг тутиши, ташқи кўриниши, самимийлиги, юморга бойлиги билан белгиланади.

ТИЛ МУЎЦИТИНИ ЯРАТИШ

Чет тили дарсларида бошқа дарсларга қараганда бир босқич ортиқча шолатни компонентни кузатиш мумкин.

Дарсни тил муъцитини яратишдан бошлаш бу компонентга тегишлидир.

Тил муъцитини турли усуллар билан яратиш мумкин. Улардан айримлари келтирамиз.

- гуруҳ навбатчисини чет тилидаги ахборотини тинглаш: ўқувчи, ой, кун, синфнинг дарсга тайёрлиги, ўқувчиларнинг дарсда иштироки, об-ҳаво ҳақида ахборот беради. Навбатчининг ахбороти дарсдан-дарсга мазмунан бойиши ҳақлан эса мураккаблашиб бориши лозим.
- Ўқувчиларни ўзаро сўзлашиши ҳам жуда яхши натижа беради. Ўқитувчи синфга кириб дарсни бошлагандан сўнг бир ўқувчини доска олдида чиқаради, у синфга бир қатор саволлар беради. Унинг саволлари тугагач ўқувчилар ўз жойида туриб унга саволлар берадилар. Шундай қилиб 3-4 минут давом этадиган «ўқувчи – синф» ва «Синф-ўқувчи» сўзлашиши тил муъцитини ҳамда дарсда зарур бўлган иш шароитини яратади. Агар бундай суҳбатлар мунтазам янги мазмун билан тўлдириб бориламаса ва мунтазам ўтказилмаса яхши натижа бермайди.
- Дарснинг бошланиши ҳилма-ҳил бўлиши учун, баъзи ўқитувчилар синфга кириши биланок ўқувчиларга дафтариини очишни, санани ёзишни ва ўқитувчи доскага нима ёзса шунини кўчириб ёзишни буюради. Ўқитувчи доскага олдинги дарсдан ўрганилган сўзлар ва ибораларни ўз ичига олган бир неча гап ёзади. Ушбу материал оёзаки ишланади.
- Бошқа ўқитувчилар дарсни ўқувчиларга тўла тушунарли материал асосида тузилган ҳикоя билан бошлайдилар. Бу асосан тинглаш машқлари бўлиб, унинг

материали қанчалик қизиқарли бўлса, ўқувчилар уни шунча қизиқиш билан эшитадилар.

- Кўпчилик муаллимлар талаффуз машқларидан бошлашни фойдали деб ҳисоблайдилар бундай машқлар бажариб ўқувчилар товушларни, товуш бирикмаларини ва малакаларини назорат қилиш ниятида ўтилган дарс сўралади, ўқувчилар фаолияти билинади.

СЎРАШ ВА БАҶОЛАШ.

Ўтилган дарсни сўраш ва баҳолаш онглилик, кетма-кетлик ва бошқа билимларни ўзлаштиришнинг мустақамлиги принципларига асосланади. Таълим жараёнида, айниқса чет тили дарсларида агар ўқувчи ўтилган дарсни ўзлаштириб олмаган бўлса, олға силжиш мумкин эмас. Олға силжиш икки йўл билан амалга оширилади.

Улардан биринчиси:

1. Олға силжиш учун ўқитувчи ўргатилган материални ўқувчилар томонидан ўзлаштириш сифатини текширади ва баҳолайди.
 2. Олға силжиш учун ўқитувчи ўқувчининг билим, кўникма ва малакаларини фақат текширибгина қолмасдан, балки ўқитувчи ўқувчига материални баён қилишга ёрдам беради, ўқувчини чуқурроқ фикрлашга ўргатади. Бу ҳолатда сўраш жараёни Сўраш – ўргатиш жараёнига айлантирилади. Педагогик нуқтаи назардан бу жараён кўпроқ ёқланади ва мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Шунинг учун шеч қачон текшириш учун текширмаслик, балки назорат қилиб бориш ва таълим бериб назорат қилишга эришмоқ лозим.
- дарсда уй вазифасини текшириш босқичини бўлиши шар доим шам шарт эмас, балки дарснинг бошқа босқичларига қўшиб юбориш шам мумкин. Бу ўқитувчининг уддабуронлигига бўлиқ.

Сўраш жараёни ўқувчининг қизиқиши ва фаоллигини ошириш ва ўқувчи учун келгуси дарсда асос бўлиб хизмат қилиши лозим. Уй вазифасини сўрашга оид топшириқ ўқувчининг билим даражасига мос бўлиши ва дарсдаги ишнинг давоми бўлиши лозим. Масалан, агар дарсда мавзу юзасидан саволларга жавоб бериш машқи бажарилган бўлса, ўқувчи уйда бошқа саволларга янги ситуацияда жавоб бериши, агар расмга қараб шикоя қилинган бўлса, уйда бошқа расмга қараб шикоя тузиш топшириқни бажарилиши лозим.

Ўрта мактаб ўқувчиларига чет тилида гапириш, гаплашиш ва ўқишни ўргатиш вазифасини юклагани учун шам назорат объекти бўлиб нутқ фаолиятининг ушбу турларига оид кўникма ва малакаларнинг ривожланганлик даражаси бўлиш керак.

Ўтилган дарс юзасидан уй вазифасини сўраш янги мавзуга ўтиш учун кўприк вазифасини ўтайди. Бироқ янги мавзуга ўтишдан аввал сўралган дарс материали яна такрорланиши айна муддао бўлар эди. Бу такрорлаш фронтал савол-жавоблардан, ўқитувчининг қисқача изоши, синов саволлар билан ўқувчиларга мурожати ва бошқа усуллардан иборат бўлиши мумкин.

Замонавий методика чет тили дарсининг асоси муомалага ўргатиш деб ҳисоблайди. Шу муносабат билан дарс босқичлари «қисм»лари шаклида турли фикрларни гувоҳи бўлиши мумкин. Масалан, «Умумий методика»... муаллифлари янги материални тақдим қилиш ва тушунтириш босқичи, дарснинг мустақил босқичи сифатида бўлиши шарт эмас. Чет тили дарси ўқувчиларда кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ўстириш дарси бўлганлиги сабабли «тақдим қилиш» ва «мустақамлаш» босқичлари бирлаштирилиши мумкин деб ҳисоблайдилар.

Янги материални тақдим қилиш, тушунтириш аввал келадими ёки ўқувчилар томонидан янги материални ишга тушириш машқлардан кейин бўладими, барибир, дастлабки кўникмаларни таркиб топтириш билан бўлиқ. Тушунтириш ва машқлар бажариш бир жараёнда олиб борилади. Янги тил материали (ибора, сўз, грамматик, фонетик, лексик шодиса) ўқитувчи томонидан о\заки ёки ёзма равишда тақдим қилинадими бундан қатъи назар, «Умумий методика»... муаллифлари фикрича дарс бошланишида тушунтирилиши мақсадга мувофиқдир. Бу янги материални ўзлаштириш

учун етарли вақт ажратиш ва ўқувчиларнинг материални ўзлаштириб олганликларини назорат қилиш имконини беради.

Комбинациялаштирилиган нутқ дарсларида дарс босқичларининг қуйидаги изчиллигини кузатиш мумкин.

а) тил муштитини яратиш

б) янги материални ўзлаштириш

в) янги материал асосида нутқ фаолиятининг турларига оид кўникмаларни шакллантириш ва малакаларни ривожлантириш.

Соф нутқ дарсларида нутқ машқлари бажарилиб бу жараёнда такрорлаш, мустақкамлаш ва ўқувчилар малакасини ривожланиш даражасини назорат қилиш қўшиб олиб борилади.

Дарснинг таркибий қисми шаклида «инглиз тили ўқитиш методикаси» муаллифлари У.Х.Хошимов, И.Я.Якобов (Тошкент 1993 йил) дарс жараёнини 3 босқичга бўлиб амалиётга яқин тўрганлар. Уларнинг фикрича биринчи босқичда чет тили муштити яратилади, яъни:

а) дарс ташкил қилинади

б) фонетик машғуллот

в) оўзаки нутққа оид машғуллот ўтказилади.

Дарснинг асосий қисмини ташкил қилувчи иккинчи босқичга янги тил материали тақдим қилинади, тинглаб тушунишни, гапириш, ўқиш ёзиш кўникмалари ва малакалари ривожлантирилади.

Дарснинг якунида яъни 3 босқичда:

1. Дарсга якун ясалади.

2. Ўқувчиларнинг дарсдаги фаолиятлари изошланади, баҳоланади.

3. Уй вазифаси берилади.

Янги материални маълум қилиш ва тушунтириш алоҳида босқичми ёки йўқми? Бу шаклда бахсни тўхтатиб, айтишимиз мумкин: бу дарснинг таркибий қисмига киради.

ЯНГИ МАТЕРИАЛНИ ТУШУНТИРИШ

Янги материални тушунтириш жараёнида ўқувчиларнинг тилдан амалда фойдаланишга ўргатаётганимизни унутмаслигимиз керак. Шунинг учун ҳам бу жараённинг методик мазмунини

1. Нутққа йўналганлик.

2. Ситуативлик.

3. Функционаллик принциплари ташкил қилиш керак(И.Пассов)

Нутққа йўналганлик деганда

а) материалларни амалда қўлланилишини ҳисобга олиш,

б) барча машқларни нутққа мослиги,

в) мотив (ўқувчининг нутқда иштирок этиши шохинини яратиш-га)га алоҳида эътибор бериш лозим. Ситуативлик принципини тўғри тушуниш учун методикада ситуация деганда нималар назарда тутилишини аниқлаб олиш зарур.

Ситуация (вазият) - мавжуд шолатлар йиғиндиси.

- шарт-шароитлари комплекси;
- шарафатлар комплекси;
- муносабатлар йиғиндиси, мажмуи;
- воқеалар кетма-кетлиги;
- тил муштити;
- тилга оид бўлмаган муштит;
- тилга оид ва оид бўлмаган шарт-шароитлар мажмуи;
- нутқ шарафати учун фон;
- нутқий ундов.

Демак, ситуативлик деганда нутқнинг шакл ва мазмун жиҳатдан муштитга мослигини тушуниш мумкин.

Функционаллик биринчи навбатда нутқ бирликларининг вазифасини назарда тутлади. Дарсда қўлланилаётган шар бир нутқ бирлиги маълум вазифани аниқ ифодалаши лозим. Масалан, «Матнни тингланг», ёки «Ўқинг» деган топшириқдан ўқувчи мақсадни англаб етмайди. Одатда китоб, мақола, хабар ва бошқаларни, янгилик олиш, мушоама қилиш, дам олиш, далилларни аниқлаш, умумий мазмунни тушуниш, саволларга жавоб бериш ниятида ўқиш ёки эшитиш мумкин. Бу шолат топшириқ беришда шисобга олиниши лозим. Функционалликни шисобга олиш нутқ бирлигини қаерда, қандай қўллаш имкониятларини тушуниб олишни таъминлайди.

Тил материали юкоридаги принципларни шисобга олган шолда тақдим қилиниши ва тушунтирилиши лозим.

Янги материални танлаш, тақдим этиш ва тушунганликни назорат қилиш дарснинг мақсадидан келиб чиқади. Материални тақдим этишнинг шакл ва усуллари материални хусусияти, таълим босқичи, ўқувчиларнинг билим даражаларига қараб турлича бўлиши мумкин. Биргина талаб шар қандай шолатда шам ўзгармай қолаверади. Бу ўқувчилар томонидан материалнинг туъри идрок қилинишини ва тушунилишидир. Туъри тушуниш кўп жишатдан тақдимотнинг туърилигига боълиқ. Бу ўринда материал тақдимотининг микдорланишига алошида эътибор бериш лозим. Шу билан бирга ихтиёрий ва ихтиёрсиз эслаб қолиш, эслаб қолишнинг мустацкамлиги, автоматизация, кўникмаларни шакллантириш, малакаларни ривожлантириш, ахборотнинг кетма-кетлиги шам материални ўзлаштириб олишни таъминловчи муцим омиллардан эканлигини унутмаслик керак.

Ушбу босқичда билимлар кўникма даражасига, кўникмалар эса малака даражасига етказилиши лозим. Бундай мақсадга фақат такрорлаш, машқ йўли билан эришилади.

Фонетика, грамматика ва лексикага оид билимлар фонетик, грамматик, лексик кўникмалар, яъни онгли равишда бажариладиган иш-шаракат даражасига кўтарилади, кўникмалар эса малакаларга - қисман автоматизм даражасига етказилган кўникмаларга - нутқий малакаларга етказилади.

Янги материални тақдимоти ўтилган материални мустацкамлаш ва янгисини тушунилганликни назорат қилиш билан шамощанг бўлиши лозим. Шар қандай назорат ўргатувчи таълимий назорат даражасига кўтарилгандагина яхши самара беради.

ЎҚУВЧИ ФАОЛИЯТИ

Ўқувчиларнинг дарсдаги фаолияти аклий фаолият шисобланади. Бу фаолият маълум шаракат ва операциялар эгаллашга қаратилади. Бу шаракат ва операциялар тинглаш пайтидаги маълум тил материалини билиб олиш, таниб олиш ва тушуниш, контекстдаги сўзнинг маъносини аниқлаш, лексик бирикмаларни ва синтактик бирикмаларни қовуштириш ва бошқалар бўлиши мумкин.

ДАРСНИНГ ТУЗИЛИШИ

Дарснинг тузилиши, яъни унинг бўлинадиган босқичлари ва уларнинг изчиллиги ўқитиш услубига, таълим босқичига, дарснинг мақсади ва мазмунига боълиқ. Одатда ўрта мактаблардаги чет тили дарсининг таркибий қисмлари ёки босқичлари қуйидагилардан иборат.

- 1.Ташкилий қисм.
- 2.Ўтилган материални эсга солиш.
- 3.Янги материал билан ишлаш.
- 4.Янги материални мустацкамлаш.
- 5.Уйга вазифа бериш.

САВОЛЛАР:

- 1.Дарс деганда нимани тушунаси?

2. Дарснинг психологик асослари нима?
3. Дарснинг дидактик асослари шақида гапиринг.
4. Чет тили дарсининг қандай хусусиятларини биласиз?
5. Дарснинг қандай турлари бор?
6. Дарсда қандай мақсадлар қўйилади?
7. Дарс босқичлари шақида гапиринг.
8. Ўқитувчига қандай талаблар қўйилади?
9. Замонавий дарсга қандай талаблар қўйилган?
10. Дарс конспекти қандай бўлиши керак?
11. Дарсни режалаштириш шақида нималарни биласиз?

Тест саволлари:

1. Дарс нима?
 - а) Анъанавийликка асосланиб ўтилган дарсга айтилади.
 - б) Илм, билим маълумот олиш ва бериш мақсадида ўтиладиган машъулот сабоқ ёки дарс деб юритилади.
 - в) Ноанъанавий услубларни қўллаб ўтилган сабоқ дарс деб аталади.
 - г) Ўқитувчининг ташкилий педагогик шарафига асосланган фаолият дарс деб аталади.
2. Дарснинг психологик ва дидактик асослари.
 - а) Ўқувчининг билиш фаоллигига таъсир қиладиган психик шолат ва жараёнлар дарснинг психологик асоси шисобланади, дидактик асослари эса диққат эътиборни таълимий восита ва усуллар билан ўқув материалига қаратиш.
 - б) Ўқувчиларнинг рухий-эмоционал шолатлари тушунилади.
 - в) Ўқувчининг билим олишга қаратилган ижобий кайфияти ва рухий шолатга бўлиқ.
 - г) Барча жавоблар тўри.
3. Чет тили дарсининг хусусиятлари.
 - а) Чет тили дарсининг ўзига хос бўлган хусусияти барча ахборот ва маълумотларни чет тилида баён этиш тушунилади.
 - б) Ижтимоий фанларга бўлиқлигидир.
 - в) Муомала воситаси сифатида фойдаланишга ўргатишдир.
 - г) Барча фанлардан сифат жишатидан фарқ қиладди.
4. Дарс турлари.
 - а) Дарс ягона тур ва услубда ўтилади.
 - б) Тил материали ва нутқий йўналтириш.
 - в) Дарснинг асосан икки тури мавжуд.
 - г) Дарс самарадорлигига қараб турларга ажратилади.
5. Ўқитувчига қўйиладиган талаблар.
 - а) Ўқувчилар фаолиятини йўналтириш талаб этилади.
 - б) Чет тили дарсларида тил муштини яратиш, дарс турларидан самарали фойдаланиш ва мақсадга эришиш ўқитувчига қўйилган талабдир.
 - в) Ноанъанавий услубларни муваффақиятли қўллаш талаб этилади.
 - г) Шамма жавоблар тўри.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Рахмонов, В.С.Иутлин ташрири остида.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов "Методика обучение иностраннўм язўкам в средней школе".

3. С.К.Фаломкина "Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе М.В.Усшая школа 1989 йил.

Мавзу: Ўқувчилар билими, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ҳамда баҳолаш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчилар кўникма ва малакаларини шунингдек билимларини назорат қилиш ва баҳолаш ҳақида маълумот бериш.

Кутиладиган натижа: Ўқитувчиларнинг ўз ўқувчилари билими, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолаш, малакаларининг такомиллашувига эришиш.

Кўргазма: Стендлар, қўлда тайёрланган кўрсатмали материаллар.

РЕЖА:

1. Назорат ва унинг мощияти
2. Назорат функциялари.
3. Назорат объекти
4. Назорат турлари
5. Назорат усуллари
6. Баҳолаш.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ:

Назорат қилиш – ўқувчилар фаолиятини, шулқини, ўзлаштиришини кузатиш, текшириш, ҳисобга олиш. Таълим жараёнини педагогик ва методик жиҳатдан тўри ташкил қилишнинг муҳим шартларидан бири.

Назорат – ишнинг, нарсанинг аҳволи, бориши кишининг юриш туришини кузатиш, текшириш, тафтиш қилиш.

Назорат функциялари – аниқлаш, тўрилаш, огоҳлантириш, интиштириш, умумлаштириш.

Назорат турлари – жорий, оралик, якуний, мавсумий назорат.

Назорат шакллари – индивидуал, фронтал, о'заки, ёзма, бир тилли ва икки тилли назорат.

Баҳолаш – билим, кўникма ва малака даражасини балл билан ўлчаш.

Билим – шахснинг билиш фаолияти маъсули. Тасаввур ва тушунчалардан иборат онг мазмуни. Шахснинг маълум соҳада тўплаган илмий тажрибаси.

Кўникма – онгли равишда бажариладиган ҳаракат. Онгли бажариладиган ҳет тилидаги нутқ малакасининг автоматлашган таркибий қисми.

Малака - қисман автоматизм даражасига кўтарилган фаолият.

Назорат объекти – ҳет тил нутқий кўникма ва малакалари.

Назорат вазифалари – таълимий, олдини олиш, тузатиш, бошқарув, баҳолаш.

Мавзувий назорат – мавзу якунида ўтказиладиган текширув.

Жорий назорат – ҳар куни ўтказиладиган текширув.

Оралик назорат – маълум мавзулардан бир нечтаси ёки ярим йиллик якунида ўтказиладиган текширув.

Якуний назорат ўқув йили якунида ўтказиладиган ва ўқувчиларни йил мобайнида олган билим, кўникма ва малакаларининг ривожлантириш даражасини белгилайдиган текширув.

Таълим жараёнини педагогика ва методика жищатидан тўғри ташкил қилишнинг мушм шартларидан бири, ўқувчилар фаолиятини назорат қилиш ва бу фаолият натижаларини баҳолашдан иборат.

Назорат деганда ишнинг, нарсанинг ашволи, бориши, кишининг юриш-туришини кузатиш, текшириш, тафтиш қилишни тушунилади. Назорат замирида камчиликларни бартараф қилиш, хатони тузатиш, ишни йўлга қўйиш сингари эзгу ниятлар ётади. Текширув, назорат, контрол атамалари синоним сифатида фойдаланилади.

Назорат муаммоларининг моштияти, шал қилиниши ва амалда тадбиқ этилишини биринчи навбатда нима учун назорат қилиш – назорат мақсади, нимани назорат қилиш – назорат мазмуни, объекти, қандай назорат қилиш – назорат усулига оид масалаларни қандай тушунишига ва шал қилишига боғлиқ.

Ўқувчилар фаолиятини назорат қилишдан кўзланган мақсад таълим мақсадларидан келиб чиқиши ва таълим тарбияни самарадорлигини ошириш учун хизмат қилган шолда билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиш даражасини аниқлаш, ўзлаштиришдаги қийинчиликлардан огош қилиш, ўқувчиларни билим олишга интилтириш ва олган билимларини умумлаштириш учун хизмат қилиши керак.

Ўқувчилар фаолиятини назорат қилишдан кўзланган мақсад таълим мақсадларидан келиб чиқиши ва улар билан узвий боғлиқ бўлиши лозим.

Чет тили таълимидан кўзланган амалий, таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларнинг қўлга киритилиш даражасини ўрганиш назоратдан кўзланган асосий мақсад шисобланади.

Шар қандай назоратнинг таълимий шарактерга эга бўлиши ўқиш, ўрганиш жараёнининг муваффақиятини таъминловчи асосий омиллардан биридир.

Шу билан бирга назорат диагностик шарактерга эга бўлиш керак. Бу ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини маълум маромда тутиш, айрим ўзгартиришлар киритиш, таълим шарт-шароитларини шисобга олиш, ўқитишнинг компонентларига ва усулларига тузатишлар киритиш имконини беради. Таълим натижасининг ютуқ ва камчиликларини аниқлашда асос бўлади.

Хатонинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш мақсадида ўтказилган назоратдан тузатиш мақсади кўзда тутилади. Ўқув фаолияти ўқувчи учун мураккаб, тушунарсиз, унинг кучига мос бўлмаган шолда хато келиб чиқади. Демак, хатони қийинчилик аломати, белигиси шисобланади. Хатоларни тузатиш таълим жараёнининг долзарб масаларидан шисобланади.

Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш уларнинг шаклланганлик ва ўсиш даражасини аниқлаштириш жараёнининг содир бўлиш хусусиятларининг, ўқувчиларни билимларини ўзлаштиришларида учрайдиган қийинчиликларни аниқлаш, таълим усулларининг самарадолигини аниқлаш имконини беради.

Таълим жараёнида назорат ўтказиш таълимнинг мақсади бўлиб қолмасдан, восита бўлиши лозим.

Назорат таълим жараёнини ривожлантириш, кам самара берадиган усулларини самарадорлари билан алмаштириш, хатоларни тузатиш ва бартараф қилиш, тилни амалий билишни тезлаштириш, чет тили воситасида талабларни тарбиялаш имконини беради.

Назорат қуйидаги функцияларни бажаради:

- назорат – аниқлаш
- назорат - тўғрилаш
- назорат – огошлантириш
- назорат – интилтириш
- назорат – умумлаштириш.

Назоратнинг аниқлаш функциясига синф ўқувчиларининг янги материал, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга кўра кучли, ўртача ва кучсиз ўқувчиларга ажратиш шу асосида ишлаш услубларини гурушга мослаш вазифаси киради. Бу ўринда ушбу синф ўқувчилари фаолиятини доимий, ва узок муддатли назорат қилиш натижаларнинг ишончи бўлишини таъминлайди.

Бундай кузатувчилар ўргатувчига аниқ материални ўзлаштириш даражасининг умумий манзарасини аниқлаш имконини беради.

Огошлантирувчи назорат ўқитувчига қандай материалга, уни ўзлаштиришда алоҳида эътибор бериш кераклигини, ўқувчиларни назорат учун тайёрлик даражаларини, материалларни билиш даражасини аниқлаш имконини беради.

Интиштирувчи – назорат ишларини ўтказиш тайёргарлик кўриш билан боʻлиқ ва ўтилган аниқ материални ўзлаштириб олганликни аниқлаш мақсадида ўтказилади. Бундай назорат хусусий шарактерга эга.

Умумлаштирувчи назорат маълум мавзу чорак ярим йиллик материалларни қамраб олади ва комплекс шарактерга эга бўлади. Назорат қуйидаги умумпедагогик талабларга жавоб бериши лозим.

- шар бир ўқувчининг фаолиятини бутун ўқув йил давомида доимий назорат қилиб бориш;
- назоратнинг кўп қиррали бўлиши;
- назорат ўтказишга дифференциал ёндашув яъни тил материали ўқувчиларни кучи, дарс босқичи ва бошқаларни ҳисобга олиши;
- назоратни объективлиги, назорат мезонларнинг мавжудлиги ва унга ўқитувчининг амал қилиши, ўқитувчининг барча ўқувчиларга бир хилда муносабатда бўлиши, ўқитувчининг тақдирлаши, ўқувчининг ўзига ишончини кўчатириши, қийинчиликларни олдини олишни ўргатиш.
- Назоратнинг тарбиявийлиги.
- Шар қандай назорат тарбиявий бўлиб, талабаларни билим олишга интиштириш, ахлоқий-хулқ ва юриш туришига ижобий таъсир кўрсатиши лозим. Чет тили дарсда назорат объекти бўлиб, кўникма ва малакалар хизмат қилиши лозим. Замонавий методика талабига мувофиқ назарий билимлар текширилмайди балки гапириш, тинглаб тушунириш ва ёзув кўникма ва малакаларини текшириб борилади. Кўникмаларни текшириш пайтида лексик, грамматик ва фонетик материални нутқ фаолияти турларида қўлланиш даражасида назорат қилинади.

Малакалар текширилганда эса нутқ фаолияти турларидан мулоқот воситаси сифатида фойдалана олиш меъёрий ўлчанади.

Нутқий малакаларни назорат қилиш шу турдаги фаолияти билан назорат қилиш билан белгиланади. Масалан, фикрни оʻзаки баён қилиш, гапириш ва гаплашиш малакаларининг ривожланиш даражаси билан, тинглаб тушуниш малакаларини назорати нутқнинг мазмунини тушуниш тўлиқлиги ва аниқлиги билан, ўқиб тушунишни назорат қилиш, матндан ахборотни ўқиб тушуниш даражаси билан белгиланади.

Фикр баёнининг микдорий кўрсаткичи айtilган фикрлар сонига боʻлиқ. Тинглаб тушуниришда сифат кўрсаткичлари:

Аудиоматнини умумий, тўлиқ, барча маълумотларни аниқ тушуниш билан белгиланади. Тинглаб тушуниш микдори матн давомийлиги ва тезлиги билан ўлчанади. Ўқишда сифат кўрсаткичлар:

1. Ўқиб тушуниш кўрсаткичлари.
2. Матндаги тил материал хусусиятлари билан боʻлиқ.

Ўқишда микдор кўрсаткичлари ўқиш тезлиги ва матн шажми билан белгиланади. Юқоридаги талаблар таълимни турли босқичларида бир-биридан фарқ қилади. Методикада назорат турлари масаласини шал қилиш шам мушмидир. Қуйидаги назорат турлари фаркланади.

1. Жорий назорат
2. Мавзувий назорат
3. Оралиқ назорат
4. Якуний назорат.

Жорий назоратга кўра ўқувчи шар дарсда сўраб борилади.

Мавзувий назорат шар бир мавзу якунида ўтказилади. Ўқувчи томонидан аниқ мавзунинг ўзлаштириб олиниш даражасини аниқлаш имконини беради.

Оралик назорат маълум мавзулардан бир нечтаси ёки ярим йиллик якунида ўтказилади. Натижада ўқувчиларнинг мавзу ёки мавзу тўпламларини ўзлаштириб олиш даражалари аниқланади.

Якуний назорат ўқувчининг йил бўйича олган билим, кўникма ва малакаларини ривожланиш даражаларини билдиради.

Якуний назорат мазмунига нутқ фаолияти турларига оид малакаларнинг шаклланиш даражаси назорат қилинади ва баҳоланади.

Ўқувчиларнинг фаолиятини шакллантиришнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

- индивидуал, ёлғиз, яқка назорат;
- фронтал, ёппасига назорат;
- о'заки назорат;
- ёзма назорат;
- бир тилли назорат;
- икки тилли назорат.

Фикрни о'заки баён қилишни назорат қилиш кўпинча о'заки шаклда ўтказилади, чунки бундай назорат шакли нутқ фаолиятининг ушбу турини энг мушм хусусиятларини яққоллаштириш имконини беради. Масалан: нутқий жавоб (Реакция), нутқий автоматизмлар тўхталиш нутқининг вазиятга мослигини ифодаловчи белгилардан шисобланади.

Тинглаб тушунишни назорат қилиш она тилида ёки ўрганилаётган чет тилида о'заки ёки ёзма шаклда ўтказилиши мумкин. Бундай назорат тасдиқловчи (аниқловчи, белгилловчи), таълимий, интиштириувчи (Стемул) техника воситасида ёки техника воситасисиз ўтказилиши мумкин.

Нazorat усули сифатида турли машқлардан фойдаланилади. Бундай машқларни танлаб олиш ва тавсифлаш таълимнинг мақсадига бўлиқ.

Нazorat усуллари назорат объектларига мос тушиши тил материалларини ва нутқий малакаларининг ривожланиш хусусиятларини шисобга олиш лозим.

Нazorat дарс жараёнида ўтказиладиган, аввал ўзлаштирганини назорат қилинади, сўнг янги дарс ўтилади. Бу назоратнинг таълимийлигини таъминлайди. Назорат дарсининг барча босқичларидан иштирок этиши лозим.

Нazorat қилишнинг ўрни ва ажратиладиган вақт текшириш турига шам унга мос келадиган текшириш усулининг хусусиятларига бўлиқ. Дарс жараёнидаги шар кунги назорат энг аввало янги ўрганилаётган сўз ва сўз бирикмаларининг, грамматик шодисалар ва нутқ бирликларининг дастлабки ўзлаштирилишини текшириш учун зарур. Кундалик назорат нутқ кўникмаларини текширишни ўз ичига олади. Дарсда о'заки нутқни ўстириш ва ёзиш жараёнида кўникмаларнинг шаклланиш даражаси шам текширилади. Махсус уюштирилган назорат о'заки ёки ёзма, яқка ёки ёппасига бўлиши мумкин. Бундай назорат одатда, бирор ўрганиб олинган параграфнинг, параграфлар қаторини ёки бирор мавзунини яқунлаш сифатида амалага оширилади.

Мақтабда о'заки назоратга алошида ўрин бериш лозим, лекин ёзма назоратнинг шам бир мунча афзалликлари мавжуд:

1. Ёзма шаклда назорат қилинганда бир вақтнинг ўзида барча ўқувчиларни текшириш мумкин.
2. Ёзма ишларни о'заки жавобларга нисбатан кўриб чиқиш анча қулай.
3. Ёзма ишлардаги хатоларни тавсифлаш ва тащил қилиш қулайдир, чунки ёзма ишда ўқувчилар шаракати ўзининг аниқ ифодасини топган бўлади.

Лекин ёзма назоратдан барча кўникмаларни текшириш учун фойдаланиб бўлмайди. Ўқувчиларнинг шущбат олиб бориш ёки мавзу юзасидан фикр айтиш кўникмаларини ёзма равишда текшириш мумкин эмас. Шунинг учун ёзма текширувдан ёзув кўникма ва малакаларини назорат қилиш мақсадида, илмий – оммабоп адабиётни лу'ат ёрдамида таржима қилиш кўникмасини назорат қилишда фойдаланиш тавсия этилади.

Нazoratнинг фронтал шакли индивидуал шаклга нисбатан қулайдир. Биринчи шолатда кўпроқ ўқувчиларни сўрашга улгурилади. Бир ўқувчини доскага чиқариб, узок сўрашга шеч йўл қўймаслик керак.

Назорат қилишнинг энг мушми уй вазифасини текширишдир. Одат бўйича, уй вазифасининг ёзма бажарилиши мақсадга мувофиқдир.

Назорат баҳолаш учун шарт шароит яратади, замин тайёрлайди. Назорат бирламчи, баҳолаш эса иккиламчи жараён билан биргаликда амалга оширилади, уни жорий баҳолаш дейиш мумкин.

Чет тили таълимида ўқувчилар фаолиятини баҳолаш уларнинг тил материалларини ўзлаштириб олишлари ва нутқ фаолиятининг асосий турларида (тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш) малакаларнинг ривожланиш даражасини аниқлаш билан боʻлиқ.

Баҳолашнинг умумпедагогик талабларга жавоб бериши унинг самарадорлигини оширади. Шар бир ўқувчи фаолиятининг доимий кузатувда бўлиши баҳолашга дифференциал ёндашув, унинг объективлиги, комплекслиги, таълимийлиги ва тарбиявийлиги чет тили предмети учун ҳам долзарб мезонлар шисобланади.

Чет тили таълимида кенг тарқалган ва таълимнинг муваффақиятини белгиловчи энг мушим баҳолаш тури бўлмиш жорий (кундалик) баҳолаш билан бир қаторда, мавзулар якунида ташкил қилинадиган мавзувий баҳолаш, мавзулар тўпламидан сўнг ўтказиладиган оралиқ баҳолаш ҳамда ўқувчиларнинг синф бўйича билим, кўникма ва малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш учун хизмат қиладиган баҳолаш турлари амалда яхши самара бериши кузатилмоқда.

Баҳолашни самарали ташкил қилинишини таъминловчи омилларнинг энг мушимларидан баҳолаш талаб ва мезонларнинг ўқувчиларга таниш бўлишидир. Ўқувчилар шар бир чорак, ўқув йили учун ўтказиладиган ўқув ишлари режасидан воқиф бўлишлари, ўтиладиган мавзулар, грамматик материаллар рўйхатини олдиндан олишлари лозим. Бундан ташқари улар нутқ фаолиятининг шар бир тури учун қўйиладиган талабларни ҳамда ушбу талабларни бажарилиши даражасига кўра баҳолашниш мезонларини яхши билган шолда мустақил ишлаш имкониятларидан самарали фойдаланадилар, мушим ўқувчиларга тилни ўргатиб қўйиш мумкин эмаслигини, балки уни фақат ўрганиш лозимлиги шақидаги фикрни сингдиришдир.

Баҳолаш усули биринчи навбатда назорат мақсади ва объекти билан чамбарчас боʻлиқдир. Чет тили таълимида ўқувчиларнинг тил шодисаларини ўзлаштириб олганлиги даражасини баҳолаш борасида бир қатор илʼор усуллар амалда муваффақият билан синовдан ўтган. Бироқ нутқ фаолиятининг турларига оид малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш борасидаги усулларини назарий асослаш ва амалий ишлаб чиқиш шосасидаги муаммолар ўз ечимини кутмоқда.

Баҳолаш усули сифатида турли машқлардан фойдаланилади ва уларни дарсни барча босқичлари мақсадга мувофиқдир.

Энг асосийси ўқувчиларни мустақил фикрлашга, яъни ўз фаолиятларини ўзлари баҳолай олиш, баҳолаганда ҳам холисона баҳолай олишга ўргатишдан иборат. Чунки, ўқувчининг мустақил фикрлаш малакаси унинг у ёки бу воқеликка тўри баҳо беришликдан бошланади.

САВОЛЛАР:

1. Назорат деганда нимани тушунасиш?
2. Назорат қандай функцияни бажаради?
3. Назорат объекти нима?
4. Назоратнинг қандай турлари мавжуд?
5. Назорат қандай усуллар ёрдамида ўтказилади?
6. Баҳолаш деганда нимани тушунасиш?
7. Баҳолашнинг қандай турларини биласиз?

Тест саволлари:

1. Назорат деганда нимани тушунасиш?

а) Ўқувчилар фаолиятини, шулқини, ўзлаштиришини кузатиш, текшириш, шисобга олишидир.

- б) Ишнинг, нарсанинг ашволи бориши, кишининг юриш туришини кузатиш, тафтиш қилиш.
- в) Шар куни ўтказиладиган текширув.
2. Назорат объекти нима?
- а) Аниқлаш, тўрилаш, огошлантириш, интиптириш, умумлаштириш.
- б) Чет тили нутқий кўникма ва малакалари
- в) Онгли равишда бажариладиган шаракат
- г) Таълимий, олдини олиш, тузатиш, бошқариш ва баҳолаш.
3. Назоратнинг қандай турлари мавжуд?
- а) Индивидуал, фронтал, о'заки, ёзма, бир тилли ёки икки тилли назорат
- б) Билим, кўникма ва малака даражасини балл билан ўлчаш
- в) Жорий, оралиқ, Якуний ва мавсумий назорат.
- г) Қисман автоматизм даражасига кўтарилган фаолият.
4. Назорат қандай функцияни бажаради?
- а) Шахснинг билиш фаолияти маъсули. Тасаввур ва тушунчалардан иборат мазмуни.
- б) Аниқлаш, тўрилаш, огошлантириш, интиптириш ва умумлаштириш.
- в) Онгли равишда бажариладиган шаракат.
- г) Ишнинг, нарсанинг ашволи, кишининг юриш туришини кузатиш.
5. Назорат қандай усуллар ёрдамида ўтказилади?
- а) О'заки ва ёзма усулда ўтказилади
- б) Уй вазифасини текшириш ва баҳолаш
- в) Баҳолаш ва ра'батлантириш
- г) Шамма жавоблар тўри.
6. Баҳолаш деганда нимани тушунасиш?
- а) Чет тили таълимида ўқувчиларфаолиятини баҳолаш, уларнинг тил материаллини ва нутқ фаолиятининг асосий турларида малакаларининг ривожланиш даражасини аниқлаш
- б) Турли машқлардан фойдаланиб баҳоланади
- в) Грамматик материаллар асосида баҳоланади
- г) Тинглаб тушунишни текшириб баҳоланади.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбков, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин таърири остида. М.Просвещение 1967йил 199-248 бетлар.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбков. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тилида ўқишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчиларни чет тилида ўқишга ўргатиш маъсоратларини такомиллаштириш.

Кутилаётган натижа: Чет тили фанлари ўқитувчиларининг ўқувчиларга чет тилида ўқишни ўргатиш малакаларининг такомиллашувига эришиш.

Кўргазма: Стендлар, расмлар жамланмаси, тарқатмали материаллар.

РЕЖА:

1. Ўқиш нутқ фаолиятнинг тури
2. Ўқиш ва нутқ фаолиятининг бошқа турлари ўртасидаги муносабат
3. Ўқишнинг психологик механизмлари
4. Ўқиш техникаси
5. Ўрта мактабларда ўқишга қўйилган талаблар

6. Ўқиш турлари
7. Матн ўқишни ўргатиш манбаидир.
8. Ўқишни ўргатувчи матнлар танлаш
9. Ўқиш турларига ўргатувчи машқлар
10. Ўқиб тушунишни назорат қилиш усуллари.

МАНЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОЩИ.

Ўқиш - ёзма матндан ахборот олишга қаратилган нутқ фаолиятининг тури. Матнни ўзлаштириш, ахборотни тушуниб ва англаб олиш малакасига эга бўлиш.

Ўқиш техникаси – шарф – товуш муносабатларини рўёбга чиқариш, ўқиш жараёни ва ўқилиш қоидалари мажмуаси.

Матн – текст

Фронтал ўқиш – ёппасига ўқиш

Якка шолда ўқиш иштирокчилар сонига кўра ўқиш тури.

Жуфт бўлиб ўқиш – жуфт-жуфт, диалог тарзида ўқиш ва иштирокчилар сонига кўра ўқиш тури.

Синтетик ўқиш – юнонча “синтез” – интенсив, ташлилсиз курсор ўқиш. Матнни синтетик ўқиш – ёзма матнни идрок этиб тушуниш.

Аналитик ўқиш юнонча “анализ”- матнни ташлил қилиб ўқиш.

Пассив луат – ўқувчи аввал ўзлаштирган, ўқиш жараёнида таний оладиган сўзлар.

Кўникма онгли равишда бажариладиган иш шарафат мақсадга мувофик бажариладиган шарафат усуллари танлаш, уни амалга ошириш, билимларни амалда тадбиқ қилиш.

Малака - қисман автоматлашган фаолият

Машқ - чет тилида бажариладиган ўқув амали таркиби, талаб шамда материал қисмларидан иборат ўқув бирлиги.

Синчиклаб ўқиш – матн мазмунини тўла ва аниқ тушуниш. Тушуниш 100% ни ташкил қилади.

Таълимий ўқиш – таълимга оид ўқитиш.

Изланиб ўқиш – бошқа манбалардан маълум бўлган ахборотни, таъриф, қондани топиш ва изланиш натижасида матннинг ўқувчи учун зарур дед шисобланган қисми синчиклаб ўқилади.

Ўқиш машқлари – ўқишни ўргатувчи, ўқишга оид кўникмаларни шакллантирувчи ва малакаларни ривожлантирувчи ўқув амали.

Киши шаётида ўқиш мушим ашамиятга эга. Ўқиш орқали китобхон ўз билимини оширади, дунёқарашини кенгайтиради, эстетик завқ олади. Халқлар ўртасидаги муносабатлар тобора яхшиланаётган бир пайтда чет тилига бўлган эштиёж янада ортиб бормокда. Тил муштити бўлмаган бизнинг шароитимизда ўқиш чет тилидан амалий фойдаланишнинг энг мушим йўлларида биридир.

Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида ёзма ахборотни идрок қилиш ва тушунишга қаратилган жараёндир. Шунинг учун ўқиш нутқ фаолиятининг рецептив тури шисобланади.

Ёзма ахборотни қабул қилиш ўқиш механизмлари ёрдамида амалга оширилади.

Ўрта мактабларда чет тилини ўрганиш жараёнида ўқиш шам тил ўрганиш воситаси. Шам таълимнинг мақсади сифатида хизмат қилиши мумкин. Ўқишга ўргатиш таълимнинг мақсади деб қаралганда қуйидагилар назарда тутилади. Шар қандай мутахассис ўз сошаси бўйича чет тилидаги адабиётни талай оладиган, ўзи учун зарур бўлган ахборотни тушуна оладиган ва ўз сошасидаги янгиликлардан шабардор бўла оладиган даражада бўла олиши керак.

Ўқиш орқали киши ўз дунёқарашини кенгайтиради. Маънавий бойликлардан хабардор бўлади. Матннинг тарбиявий таъсирида ўқувчиларда шарафат, маданият, ашлок тарбияланади. Кишилар билан муомала қилишга ўргатилади.

Ўқиш таълимнинг воситаси сифатида тил материални ўзлаштириш имконини кенгайтиради. Ўқиш жараёнида ўқувчи янги сўзларни эслаб қолади ва ўз луғат бойлигини кенгайтиради.

Методик адабиётларда ўқиш турларига алоҳида эътибор берилади ва қуйидаги ўқиш турларининг мавжуд эканлиги таъкидланади.

Ўқиш жараёнида текстни таҳлил қилиш ва қилмасликка кўра:

а) синтетик б) аналитик ўқиш;

Тайёргарликка кўра: а) тайёрланган б) тайёрланмаган ўқиш.

Ўрнига кўра: а) синфда б) уйда ўқиш.

Тушуниш даражасига кўра: инглиз методисти М.Уэст 1882 йилда ўқишнинг қуйидаги турлари мавжудлигини таъкидлаган.

1. Диккат билан ўқиш.
2. Ўртача ўқиш.

Ўқишдан кўзланган мақсадга кўра:

1. Тез ўқиш ва жадал ўқиш.

2. Танлаб ўқиш.

С.К.Фоломкина ўқишдан кўзланган мақсадни шисобга олган ҳолда ўқишнинг қуйидаги турлари мавжуд эканлигини таъкидлайди.

1. Танишиш учун ўқиш.
2. Изланиб ўқиш
3. Кўз югуртириб ўқиш
4. Синчиклаб ўқиш.

Танишиш учун ўқиш – бунда китобхон мақола ёки китобнинг умумий мавзу билан танишади. Ўқиш жараёни тез ўтади, китобхон матннинг асосий мазмунини тушунса, ўқини англаб етса қўяди. Танишиш учун ўқиш киши шайёнида кўп учрайди.

Академик Л.М.Чербе ўқишнинг бу турини шар қандай маълумотли киши эгаллаши кераклигини аниқлаш ким чет тилидаги адабиётларни кузатиб бориш керак бўлса, ўшалар учун зарур эканлигини таъкидлайди.

Изланиб ўқиш – ўқишнинг бу тури матндан бошқа манбалардан маълум бўлган ахборотни – таъриф-қоида, сонлар ва рақамларни топиш учун зарур.

Ўқувчи матнни кўз югуртириб ўқиш жараёнида маълум жараёнларда тўхтади ва шу қисмини яна бошидан кўз югуртириб ўқийди. Иккинчи маротаба кўз югуртириб ўқиш изланиб ўқишга айланади.

Кўз югуртириб ўқиш. Бу ўқиш турининг вазифаси китоб, журнал, мақола ва бошқалар шайёда маълумот олишдан иборат. Ўқишнинг бу туридан ўқувчи ўзи учун керакли маълумот бор ёки йўқлигини, бу маълумот зарур ёки зарур эмаслигини аниқлаш, аввал ўқиганини эсга олиш, керакли маълумотларни келажакдаги ишига фойдаланиш мақсадида танлаш мақсадида фойдаланилади.

Синчиклаб ўқиш – ўқишнинг ушбу тури орқали матн мазмунини тўла ва аниқ тушуниш кўзда тутилади. Тушунишнинг тўлиқлиги 100% ни ташкил қилади. Ўқувчи матннинг энг муҳим ва ўзини қизиқтирган қисмларини тўла тушуниб олишга шаракат қилади. Бундан ташқари матнни танқидий нуқтаи назардан мушоада қилади.

Ўқиш фаолиятининг юқорида қайд қилган турларида ўқувчининг ўқиш тезлиги ва тушунганлик даражаси бир-биридан фарқ қилади. Қуйида ўқувчиларнинг ўқиш даражасига қўйилган талабларни кўриб чиқамиз. Танишиш учун ўқиш: матндаги асосий ахборотни аниқ тушунишнинг тўлиқлик даражаси 70 %дан кам бўлмаслиги керак.

Тезлик инглиз ва француз тили учун 180 – 190 сўз/минут

Немис тили учун 140-150 сўз/минут

Синчиклаб ўқиш: тушунишнинг тўлиқлик даражаси 100% ўқиш тезлигига иккинчи даражали кўрсаткич сифатида қаралади. Бироқ тезлик 50-60 сўз/минутдан кам бўлмаслиги керак.

Кўз югуртириб ўқиш: ўқишнинг бу тури китобхондан тил материалини мукаммал билишни ва ўқиш мажоратини талаб қилади. Бу тур учун сарфланадиган вақт шар 1-1,5 сатифага 1 минутни ташкил қилиш керак.

Ўқиш жараёнида содир бўлаётган шолатлар икки гурушга бўлинади.

1. Ўқувчи ёзма манбадан ахборот оладиган шолат
2. Ахборотнинг бир вақтнинг ўзида ўзгаларга беришни талаб қиладиган шолат.

Биринчи шолатда овоз чиқармай ўқиш, иккинчи шолатда эса овоз чиқариш лозим.

Ўқиш жараёнида ахборотни эслаб қолиш ихтиёрий ёки ихтиёрсиз эслаб қолиш лозим.

Ихтиёрсиз эслаб қолишда китобхоннинг эътибори асосан ахборотнинг мазмунига қаратилган танишиш учун ўқиш жараёнида содир бўлади. Ўқувчи матннинг мазмунини ва нутқ намуналарини эслаб қолади.

Ихтиёрий эслаб қолиш ўқитувчининг махсус топшири\и ёки ўқувчиларнинг ўз ташаббуси билан эътиборини онгли равишда матннинг шам мазмуни шам шаклига қаратганида содир бўлади.

Лингвостатистик маълумотларга кўра агар ўқитувчи 2000 лексик билик билса, матндаги сўзларнинг 70-80 % ни билса, матнни танишиш учун ўқиши мумкин.

Ўқишга ўргатиш матнлар асосида бўлганлиги учун шам таълимнинг муваффақияти матнларнинг характериға бўлиқ.

Матннинг тил жишатида мураккаблиги матндаги лексик ва грамматик материалларға бўлиқ. Лексик қийинчиликларни белгилашда ўқувчилар учун матнни ўқиш жараёнида нотаниш бўлган сўзларни, янги ўрганилган лексик бирликларни шисобға олиш зарур. Грамматикаға оид қийинчиликларни белгилашда қўшма ва содда гапларни ўзаро муносабати, она тилида мавжуд бўлмаган жумлалар тузилиши, омоним ва янги ўрганилган грамматик материалларни шисобға олиш зарур.

Ўрта мактабда ўқувчилар ўқишнинг барча турлари учун зарур бўлган асосий кўникма ва малакаларни эгаллайдилар.

1. Тил материалини тушунишға оид кўникма ва малакалар.

Бундай кўникма ва малакаларни ривожлантириш учун тилға оид машқлар хизмат қилади. Бундан ташқари тил материалини эсда сақлаш. Олдиндан билиб олиш, тил материалининг қандай маъно аңлатишини фикран тахмин қилиш қобилиятларини ривожлантиради.

САВОЛЛАР:

1. Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида қандай шусусиятға эға?
2. Ўқиш нутқ фаолиятининг бошқа турларига қай даражада бўлиқ?
3. Ўқишнинг психологик механизмлари қайсилар?
4. Ўқиш техникаси деганда нимани тушунаси?
5. Ўрта мактабларда ўқишға қандай талаблар қўйилган?
6. Ўқиш турларини айтинг.
7. Матн ўқишни ўргатишда қандай ўрин тутади?
8. Матнларни танлашға қандай талаблар қўйилади?
9. Ўқиш турларига ўргатувчи машқларни тавсифланг.
10. Ўқиб тушинишнинг назорат қилиш усуллари нималардан иборат?

Тест саволлари:

1. Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида қандай хусусиятға эға?
 - а) Ўқиш нутқ фаолиятининг тури сифатида ёзма ахборотни идрок қилиш, тушунишға қаратилган рецептив тури шисобланади.
 - б) Синтетик, аналитик ўқишға айтилади.
 - в) Тайёрланган ўқиш, тайёрланмаган ўқиш синфда ва уйда ўқиш тушунилади.
 - г) Танишиш, изланиш, кўз югуртиришва синчиклаб ўқиш.

2. Ўқиш техникаси деганда нимани тушунасиш?

- а) Ёзма матндан ахборот олиш
- б) Ёппасига ўқиш тушунилади
- в) Щарф-товуш муносабатларини рўёбга чиқариш, ўқиш жараёни ва ўқилиш қоидалари мажмуаси
- г) Иштирокчилар сонига кўра ўқишдир.

3. Ўрта мактабларда ўқишга қандай талаблар қўйилган?

- а) Тил материални тушунишга оид билим ва кўникмалар мажмуаси
- б) Танишиш учун ўқиш 70%, тезлик инглиз ва француз тили учун 180-190 сўз минут. Немис тили учун 140-150 сўз-минут
- в) Матнлар орқали ўқиш, матнлар шарактерига бо'лиқ
- г) Шамма жавоблар тў'ри.

4. Ўқиш турлари қайси жавобда тўлиқ ва тў'ри кўрсатилган.

- а) Тез ва секин ўқиш тушунилади
- б) Танишиш учун ўқиш, изланиб ўқиш, кўз югуртириб ўқиш ва синчиклаб ўқиш
- в) Синтетик ва аналитик ўқишга бўлинади
- г) Танлаб ўқиш, ўртача ўқиш тушунилади.

АДАБИЁТЛАР:

1.Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин тахрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.

2.Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.

3.С.К.Фаломкина. Обучение чтению на инастранном язўке в не язўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Ёзув ва фикрни ёзма баён қилишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқитувчиларга ўқувчиларнинг фикрларини ёзма баён қилишни ўргатиш шақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларнинг ёзуви, фикрларини ёзма баён қилишга ўргатиш бўйича ўқитувчиларнинг малака ва мащоратларини ривожлантириш.

Кўргазма: Стендлар, матнлар ёзилган тарқатмали материаллар.

РЕЖА:

- 1. Ёзув ва унинг моцияти
- 2. Ёзма нутқ тушунчаси
- 3. Фикрни ёзма равишда баён қилиш нутқ фаолиятининг тури.
- 4. Ёзма нутқ техникасини ўргатиш.
- 5. Фикрни ёзма равишда баён қилишни ўргатиш.
- 6. Ёзув ва фикрни ёзма равишда баён қилишни ўргатувчи машқлар.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар изоци.

Ёзув – ёзма шаклда фикр баён этиш, нутқ фаолиятини тури

Ёзма нутқ - нутқ фаолиятининг репродуктив тури. Ёзма нутқ гапириш орқали шаклланади. Инсон аввало ақлан бирон бир фикр ўйлайди сўнгра мазкур фикрни о'заки ёки ёзма баён қилади.

Ёзиш техникаси- товуш ва шарф муносабатлари, шарфларнинг турлича маъно билдириши, шуснихат шамда имло.

Графика – графемаларнинг маълум тил учун қабул қилинган қоидалар асосида қўллаш имкониятларини ўргатувчи соща.

Орфография - (юнонча Orthas тўри grapho ёзаман) имло, ёзиш қонидаси. Графемаларининг шар биринг конкрет шолда қўллаш қондаларини ўрганади.

Каллеграфия – шуснихат, чиройли ёзув.

Шарф - алфавитдаги белги, товушни ифодоловчи график тимсол, товушнинг ёзувдаги ифодаси.

Ёзма нутқни ўрганиш – орфографик, яъни тўри ёзиш қондаларига имло қондаларига амал қилган шолда о'заки нутқда ифода этилаётган фикрларни ёзма шаклда баён қилишни ўргатиш.

Графема – маълум шаклга эга шарф, шарф бирикмалари, тиниш белгилари.

Диктант – (lot dictare-ёзиш учун айтиш) – айтиб тўрганда ёзиш. Айтиб туриб ёздирадиган иш.

Диктант турлари – кўз хотираси, огошлантирувчи, ёддан, эркин, эшитиш ва таржима диктантлари.

Принцип - Лотинча «Principium» - асос, негиз. Ўқув жараёнини акс эттирувчи методик шодисани ифодалайдиган қонуният, қонун, мезон, меъёр.

Морфологик принцип – сўзнинг маъноли қисми қандай талаффуз қилинишидан қатъий назар шамма вақт бир хил ёзилади.

Фонетик принцип – сўзнинг ёзилиши, унинг товушлар сони ва мазкур тилнинг графика қондаларига мос бўлади.

Ёзув - деганда конкрет тилга хос бўлган ёзма нутқ воситалари графемаларни таний олиш, уларни қо'озга тушира олиш шу тилга хос бўлган графикани, орфографияни билиш тушунилади.

Ёзма нутқ деганда асосан икки маънони англаш мумкин. Ёзма нутқ жараён сифатида фикрни ёзма равишда баён қилиш, ифодалаш ва шу жараённинг натижаси бўлган матн маъноларини ифодалайди.

Ёзма нутқ шар доим о'заки нутқ шаклида шаклланади ва ёзма нутқни эгаллашда о'заки нутқ восита, асос вазифасини бажаради.

Фикрни ёзма баён қила олиш учун алифбо шарфларини ёзувда тўри ифодалаш, товуш ва товуш бирикмаларини шарф ва шарф бирикмалари орқали ифодалаш, сўз ва сўз бирикмаларининг график тимсолларини маъно билан бо'лай олиш ва қо'озга тушира олиш, тиниш белгиларини қўллаш олиш ва нишоят ўз фикрини мантиқли кетма-кет, ушбу тил қондаларига амал қилган шолда қо'озга тушира олиш лозим.

Фикрни о'заки ва ёзма баён қилиш нутқ фаолиятининг репродуктив турига киради. Фикрни ёзма равишда баён қилиш уни қо'озга тушириш жараёнининг ортиқчалиги билан о'заки нутқда фарқ қилади. Шунга қарамасдан о'заки нутқни ўстиришни мўлжалланган машқлар ёзма нутқни ўстириш учун шам хизмат қилиши мумкин. Ёзма нутқ ўз навбатида о'заки нутқ малакаларини ўстириш учун восита вазифасини бажаради.

Фикрнинг ёзма равишда баён қилишга ўргатишни ёзув техникасини ўргатишдан бошлаш мақсадга мувофиқ. Ёзув техникасини ўргатиш жараёни 3 босқичдан иборат.

1. Графика (белгиларни ёзиш ва бир-бири билан бо'лаш)
2. Каллеграфия (Шуснихат)
3. Орфография

Графикани ўргатиш а)товуш–шарф муносабатларини, б) товушларнинг бажарадиган функцияларини ўргатиш билан узвий бо'лиқ.

Немис тилидаги товуш шарф нисбатида қуйидаги қонунларни ўрганиш мумкин.

1. Товуш ва шарф ўртасидаги миқдорий мосликни йўқлиги.
Бир товушга шарф бирикмаларини тўри қилиши.
2. Шарфларнинг турли хил ўқилиши
3. Синоним шарф белгиларини мавжудлиги.
4. Баъзи шарфларнинг ўқилмаслиги.

Товуш ва шарф ўртасида миқдорий мосликнинг йўқлиги ёзувга ўргатишда катта қийинчилик ўргатади. Ўқувчиларнинг она тилидаги шарфларнинг чет тилида бутунлай бошқача ўқилиши шам ёзув жараёнида хатога олиб келади.

Товуш – шарф муносабатларида қийинчилик ту\дирадиган шарф ўргатишда товуш ва шарфларни машқларини ўргатиш яхши самара беради. Масалан, шарфлар ва товушлар микдорини аниқлаш ва қиёслаш.

Ёзувга ўргатишнинг иккинчи босқичи ўқувчиларни шуснихатга ўргатишдир. Чет тили шуснихатига ўргатиш бошлан\ич синфда она тили ёзувига ўргатиш жараёнида орттирилган тажрибага асосланади.

Фикрни ёзма баён қилишни ўргатишда ўқувчиларнинг орфографик хатолари устида ишлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Сўзнинг товуш саставини бузадиган нотўри ёзувларни орфографик хато дейилади. Хатоларни олдини олиш ва бартараф қилишда кўргазмалар куруллардан фойдаланиш яхши самара беради.

Фикрни қўзғашга тушириш малакаларини ривожлантириш ёзув ўргатишнинг сўнгги босқичи ҳисобланади. Бу босқичда кенг тарқалган иш-баён ёзишдир.

Баён фикрни ифодалаш усулига кўра: тасвирлаш, тушунтириш, мушоада қилиш; психологик таянч шарактерга кўра: кўриш, эшитиш; тажриба асосида фикрни баён қилиш усулига кўра: мантикий, тарихий, маконли, сабаб-оқибат, образ турларига бўлинади.

Ўқувчилар фикрни ёзма баён қилишга ўргатиш билан бир қаторда матнда тиниш белгиларининг тўри ишлатиш ҳам талаб этилади. Чунки чет тилларда ўргатиладиган тиниш белгилари она тилидаги тиниш белгиларидан фарқ қилади. Ўқувчиларга бўлин кўчириш қодаларини ўргатиш ва машқлар бажариш ҳам талаб этилади.

Ўқувчиларнинг тўри ёза олишлари учун тез-тез диктантлар ўтказилиб туруш керак. 5-синфларда кўпроқ диктантлар ўтказилгани мақсадга мувофиқ. Диктантлар билан бир қаторда грамматик ва лексик материални ўзлаштиришни назорат қилишга қаратилган ёзма ишлар ўтказиб туриш лозим.

Ёзма иш материали синфда ишланган ва ўқувчилар ўзлаштириб олган бўлиши лозим. Ёзма иш учун тайёрланган топшириқлар икки ёки ундан ортиқ вариантдан бўлиши талаб этилади. Бу ўқувчиларининг бир-биридан кўчиришга имкон бермайди. Ёзма иш вақтида ўқитувчи синфда ўқувчиларни назорат қилиб туриши керак, бироқ топшириқларни бажарилишини айтиб бермаслиги лозим. Ёзма ишни бажариб бўлган ўқувчи дафтарни ўқитувчига топширади ва синфда ишлаш учун қўшимча топшириқ олади. Ёзма ишларни текшириш вақтида ўқитувчи хатолар остига қизил қалам билан чизади ва дафтар шоясига белги қўяди ёки хато ёзилган сўзни чизиб устига тўри шаклини ёзади. Топшириқнинг бажарилиши ва матндаги хатолар сони ҳамда шуснихатни ҳисобга олган ҳолда баҳо қўйилади.

Ёзма ишнинг шажмига қараб навбатдаги дарсда хатолар устида ишланади. Синфдаги кўпчилик ўқувчилар йўл қўйган хатолар синфда таҳлил қилинади ва қўшимча мисоллар ёрдамида қодалар мустаҳкамланади.

Дастурдаги ёзма нутқни ривожлантиришга мўлжалланган суҳбат мавзулари бўйича олиб бориладиган ишни таҳминан қуйидаги босқичларга бўлиш мумкин.

1. Мазкур мавзу юзасидан ишланган моделлар бўйича синфда о\заки иш олиб бориш
2. Шу моделларни ўзлаштириш учун уйга ёзма топшириқ бериш.
3. Берилган мавзу юзасидан синфда о\заки нутқ машқлари ўтказиш.
4. Ёзма нутқни ривожлантириш учун уйга ёзма топшириқ бериш.

Ёзма нутққа оид уйга берилган вазифанинг шусусиятини

1. Ўқувчиларнинг тилни қай даражада билиши ва уларнинг ёшига қараб белгиланиши.

Машқлар ўқувчиларнинг билим даражасига мос бўлиши ва ўта содда ҳам мураккаб ҳам бўлмаслиги керак.

Бошлан\ич синф ўқувчилари ўзлари ўйлаб топишдан кўра эшитганларини анча шавас билан такрорлайдилар. Шунинг учун бошлан\ич синфлари кўпроқ таклид машқларини бажаришлари мақсадга мувофиқ.

Юқори синфларда эса ўқувчилар матннинг мазмунини ўз сўзлари билан баён қилиш малакаларини анча эгаллаган бўладилар.

Ёзув ва фикрни ёзма баён қилиш кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳамда ривожлантириш мақсадга йўналтирилган машқларни бажаришни тақозо этади. Барча ёзма машқларни 2 гуруҳга ажратиш мумкин. 1. Ёзув машқлари. 2. Фикрни ёзма шаклда баён қилиш машқлари.

Фикрни ёзма шаклда баён қилишга оид машқларни 2 гуруҳга бўлиш мумкин.

2. Тайёрлов машқлар.

3. Нутқ машқлари

Тайёрлов машқларига матн устида ишланган танлаб олинган айрим моделларни ўзлаштириш учун қўлланилган иш турлари киради.

Жумлани қайта тузиш, матнни қисқартириш, матнга режа тузиш ва бошқалар.

Нутқ машқларига:

1. Баён ёзиш.

2. Иншо ёзиш.

3. Мактуб ёзиш

4. Анотация тузиш ва бошқалар киради.

САВОЛЛАР:

1. Ёзув деганда нимани тушунасиш?
2. Фикрни ёзма равишда баён қилиш жараёнида қандай ақлий фаолият бажарилади?
3. О'заки ва ёзма нутқ бир-биридан қандай фарқланади?
4. Фикрни ёзма баён қилишнинг қандай усуллари мавжуд?
5. Қандай машқлар ёзувни ўргатади?

Тест саволлари.

1. Ёзув деганда нимани тушунасиш?
 - а) Матнни кўчириб ёзиш
 - б) Ёзма шаклда фикр баён этиш, нутқ фаолияти тури
 - в) Эсда сақлаб қолиш учун ёзиш
 - г) Ахборотларни жамлаш учун ёзиш.
2. О'заки ва ёзма нутқ бир-биридан қандай фарқланади?
 - а) О'заки ва ёзма нутқ нутқ фаолиятининг репродуктив тури
 - б) Тў'ри ёзишга ўрганишдир
 - в) Фикрни ёзма равишда баён қилиш уни қолғозга тушуриш жараёнининг ортиқчалиги билан о'заки нутқдан фарқ қилади
 - г) Шамма жавоблар тў'ри.
3. Фикрни ёзма баён қилишнинг қандай усуллари мавжуд?
 - а) Шуснихат, эшитиб ёзиш, фикрлаб ёзиш
 - б) Фикрни баён қилиш мусулига кўра: мантикий, тарихий, маконли, сабаб-оқибат, образ турларига бўлинади
 - в) Орфография, коллеграфия қоидаларига асосан ёзиш усуллари киради
 - г) Шамма жавоблар тў'ри.
4. Қандай машқлар ёзувни ўргатади?
 - а) Ёзув машқлари, фикрни ёзма шаклда баён қилиш машқлари, баён ёзиш, иншо ёзиш, мактуб ёзиш, аннотация тузиш.
 - б) Графика, синоним ва баъзи шарфларнинг ўқилмаслиги машқлар.
 - в) Ўқув жараёнини акс эттирувчи ёзма машқлар.
 - г) Ўқунинг маъноли қисми қандай ўқилишидан қатъий назар шамма вақт бир хилда ёзилади.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Рацмонов, В.С.Цутлин таърифи остида. М.Просвещение

1967 йил.

2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.

3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. М.Вусшая школа 1989 йил.

Мавзу: Гапириш ва гаплашишни ўргатиш.

Мақсад: Ўқувчиларни чет тилида гапириш ва гаплашишга ўргатиш шақида маълумот бериш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларга ўрта мактабларда ўқувчиларни чет тилида гапириш ва гаплашишга ўргатиш малакаларини такомиллашини ривожлантириш.

Кўргазма: Нутқ фаолиятини ташкиллашга доир стендлар.

РЕЖА:

- 1.Гапириш (сўзлаш)ва гаплашиш (сўзлашиш) тушунчалари тавсифи.
- 2.Гапириш нутқ фаолиятининг тури сифатида.
- 3.Гапиришнинг нутқ фаолияти бошқа турлари билан муносабати.
- 4.Гапиришга ўргатишнинг мақсади ва мазмуни.
- 5.Гапириш ва гаплашиш нутқининг лингвистик тавсифи.
- 6.Ўрта мактабда гапиришга ўргатиш машқлари тизими.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОЩИ

Гапириш – сўзлаш, сўзлашиш, гаплашиш, тилдан оʻзаки фойдаланиш

Фикр – нарсa, шодисa, воқелик шақида тушунча, баён этиш, чет тилда фикр юритиш.

Синоним - маънодош, шакли турлича, маъноси бир хил бирликлари.

Сўзлаш – фикрни оʻзаки баён этиш, гапириш.

Билим – шахснинг билиш фаолияти махсули, маълум соҳадаги орттирилган тажриба, билимини ўзлаштириш ва шакллантириш, баҳолаш, текшириш.

Монолог - якка нутқ, якка шахснинг гапириши; қиёс, диалог, полилог

Мотив – ундовчи, сабаб, ички ва ташқи туртки, нутқий мотив, фаолият мотиви.

Маънавий – ахлоқий, ички шолатга оид, маънавий жихатлар.

Малака – қисман автоматлашган фаолият.

Дастур – програма, дастур.

Нейтрал – холис, бу шам, у шам эмас.

Нутқ - фикрни шакллантириш ва ифодалаш усули, тилдан амалда фойдаланиш, тилнинг режалашуви мас. Огзаки ва ёзма нутқ.

Огзаки - ёзма эмас; оʻзаки мулоқот, оʻзаки нутқ, тинглаб тушуниш.

Муомала – сўзлашув, алоқа, мулоқот.

Одатда кишилар ўртасида оʻзаки муомала гапириш ва гаплашиш орқали амалга оширилади. Ўзбек тилининг изошчи луʼатида гапириш тушунчаси сўзлашга гаплашиш тушунчасига эса сўзлашишга синоним сифатида изошланган бу матнда юқоридаги сўзларни синоним атамалар сифатида қўллаш лозим топилди. Маълумки гапириш ва гаплашиш усуллари бир-биридан фарқ қилади. Гапириш бир шахснинг иккинчи шахс ёки шахслар учун фикр мулоҳаза баён қилиши, сўзлашиб ўзга кишиларнинг билим, кўникма ва малакаларига таъсир ўтказиши бирор далилни исботлашиши унга ишонтириши шис шаяжонни ифодалаш и ёки маълумот олиш ниятида сўрашидир.

Гапириш мураккаб ақлий фаолият бўлиб у нутқни тинглаш қобилияти, шотира, олдиндан фараз қилиш, диққат каби психологик механизмлар фаолиятига таянади.

Гапириш мураккаблиги жищатидан турли даражада масалан, щис-щаяжонни ифодаловчи сўздан тортиб предметнинг номини аташ, саволга жавоб қайтариш ва маълум мавзу, режа асосида фикрни о'заки баён қилишгача бўлиши мумкин.

Гапириш жараёнининг натижаси бўлиб нутқ хизмат қилади.

Нутқ гапириш жараёнида фикрнинг тўлалиги нутқий муомаланинг содир бўлиши щусусиятига кўра бир неча турга бўлинади. Психологик нутқнинг қуйидаги турлари фарқланади.

1. Гапирувчининг тил воситаларини мазмун ва нутқ щолати билан онгли равишда бо'лай олган нутқи. Гапирувчи ўз ташаббуси билан фикрини шакллантиради. Ушбу фикрни ифодалаш учун мустақил равишда тил воситаларини ва ифода усулларини танлайди. Бундай нутқни австралиялик психолог Фридрих Кайнс, Спонтан ўз – ўзидан қуйилиб келадиган деб атайди.
2. Жавоб нутқи
3. Тақлидий нутқ аввал танланган ёки ўқилган материални эсга олиш ва такрорлаш.
4. Ёдлаб олинган парчаларни такрорлаш нутқи. Бундай нутқ щолат билан бо'ланмаганлиги билан щарактерланади.

Гаплашиш икки ёки ундан ортиқ кишиларни муомала қилишлари, бирор нарса масала ёки воқелик щақида мулощаза ёки мунозара олиб боришлари, келишишлари ёки келишишмасликларидир. Гапириш аввал белгиланган режа асосида фикрни баён қилишлари бирор нарса имокнини беради. Гапиришда эса фақат фикрни ифодалаш мащорати талаб этилади. Гапириш ва гаплашиш нутқининг тузилишида щам мущим фарқ бор.

Гаплашиш жараёнида кўпроқ саволлар мущим ўрин тутати гапиришда эса камроқ саволлар учрайди.

Гапиришга нутққа ундовчи сабаб мотив таъсир қилади. Бу гапирувчининг муомала қилишга бўлган эхтиёжидан юзага келади. Муомала қилишга ундовчи сабаблар 3 гурущга бўлинади.

1. Маънавий билим олишга, дунёқарашни кенгайтиришга ундовчи мотивлар.
2. Ащлоқий мотивлар
3. Щиссиётли ва гўзаллик мотивлари.

Гапиришга ўргатишнинг муваффақиятли бўлиши ана шу мотивлар кучига мунтазамлигига ва барқарорлигига бо'лиқ.

Чет тилида нутқ шаклланиши она тилига нисбатан мураккаброқ шароитда ўтади. Таълимнинг бошлан'ич босқичида нутқ шаклланишининг биринчи ва иккинчи босқичи она тилида ўтади, яъни ўқувчи ички щиссиётини аввал она тилида режалаштиради уни ифодалаш учун она тилида восита ва усул танлайди сўнгра эса уларни чет тилига фикран таржима қилади. Методика фани олдида нутқ шаклланиши ва муомаланинг содир бўлиш қонуниятларини щисобга олиш юзасидан қуйидаги муомалалар мавжуд.

1. Таълим бериш учун ўқувчиларда билим олишга бўлган щохиш эщтиёжини пайдо қилиш.
2. Таълимни вазиятга мослаштириш.
3. Таълим кўникма ва малакаларини шакллантиришга ижобий таъсир қиладиган воситаларини топиш ва қўллаш.
4. Гапиришга оид бўлган кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантириш.
5. Интерференция доирасини белгилаш.

Маълумки нутқ фаолияти турлари бир-бири билан узвий бо'лиқ гапириш нутқ фаолиятининг репродуктив тури сифатида тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш турлари билан яқин алоқада.

Гапириш ва тинглаб тушуниш жараёнида ички нутқ фаол иштирок этади. Агар тингловчи нутқни ичкий нутқи ёрдамида такрорламаса уни тушунмайди. Гапирувчи

талаффуз қиладиган ичкий нутқида такрорлайди худди хаёлидан ўтказади. Гапириб ва тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг ўқиш ва ёзиш турлари билан узвий боʻлиқ. Ёзув оʻзаки нутқни қоʻлдан тушириш имконини беради. Ўқиш оʻзаки нутқдан ёзувга ўтиш воситаси билан хизмат қилади.

Гапириш ва гаплашишга ўргатишни ташкил қилиш таълимнинг мақсади ва мазмунидан келиб чиқади.

Дастур талабларини ўрганиш ўқувчиларнинг оʻзаки нутқига қўйилган талаблар мукамал эмас, балки бу талабларни янада конкретлаш ва такомиллаштириш лозим деган хулоса чиқаришга асос бўлади. Умумий тарзда ўқув дастури ўрта мактаб ўқувчилари хорижий тилни келажакда мустақил ўргана олишлари учун пойдевор ясаши лозим деб белгилайди. Ўқувчиларни хорижий тилларни бирида муомала қилишга ўргатиш ўқув дастури амалий мақсади ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг гапириш ва гаплашиш малакаларининг ривожланиши жараёнида уларнинг тафаккури, фикрлаш, диққат, олдиндан фарз қилишга оид малакалари ривожлантирилади. Гапиришга ва гаплашишга ўргатиш жараёнида ўқувчиларнинг мустақил ишлаш ижодий фаоллик, гўзалликка интилиш, дўстлик, шурмат, китобни севиш каби ҳислатлари ҳам ривожлантириб борилади.

Чет тилида гапира ва гаплаша оладиган бўлиш маълум тил билимини эгаллашни талаб этади. Гапириш умумий маънода ўз билим ва тажрибасини намоён қилишда гапириш нутқини эгалаш учун тил материални билиш. Шу материаллар асосида нутқ шарафатини ижро этиш мавзунини билиш лозим.

Гапириш маъруза, суҳбат, сўраш, мурожаат, тушунтириш ва бошқа шаклда бўлиши мумкин. Нутқнинг қуйидаги турлари мавжуд.

1. ишонтириб гапириш
2. лирик гапириш
3. драматик гапириш
4. ахборот берувчи гапириш.

Гапиришнинг шар бир турида ҳам тил материал ахборот шажми ҳусусияти қабиларни ўзи танлайди. Гапирувчи учун энг мураккаб ҳодиса нутқ объектини аниқлаш ва фикрнинг баъний мантиқини белгилаш ҳисобланади.

Гаплашиш нутқи суҳбатдошдан гапириш, тинглаб тушуниш малакаларини талаб қилади. Шунинг учун ҳам гаплашиш нутқига ўргатиш гапириш ва тинглаб тушуниш малакаларининг ўстиришни тақозо этади. Қўпгина методик адабиётларда савол-жавоб машқларини бажариш гаплашиш нутқига ўргатишнинг ягона бўлмаса ҳам асосий йўли деб қараш қўзатилади. Муомала жараёнидан фикр алмашиш фақат савол жавобдангина иборат бўлмай балки мураккаб ва хилма хилдир. Масалан,

1. Салом – алик: Guten tag! - Guten tag!
2. Илтимос: Herbert, gib mir bitte dein Buch.
Bitte.
3. Таклиф: Bitte, nehmen Sie Platz. Danke schon.
4. Ташаккур: Danke, ich bin sehr froh. Nicht zu danken
5. Маълумот: Ich war gestern in der Stadt-ach, so.
6. Қўрсатма: Das sind Bucher und Hefte-Sind sie fur uns?
7. Савол: Ist dieses Buch intressant?-Ja, intressant.
8. Маълумлаш: Ist Peter der beste Schuler?- Ja Peter ist der beste Schuler in unserer Klasse.

- Шубҳа: Ist das möglich?
9. Маълумлаш: Mein Freund war gestern in der Stadt.
 - шайрон қилиш: - Ist das möglich?
 10. Маълумлаш: Das stimmt. Ich habe ihn in der Stadt gesehen
 - инкор: es ist nicht möglich. Er war gestern mit mir.
 11. Илтимос Ich bitte dich, mir zu helfen.
 - Розилик: Aber gern
 12. Илтимос: Komm bitte heute abend zu mir

Рад этиш:

Weiss du, ich bin heute abend sehr beschäftigt.
Ich kann zu dir nicht kommen.

Юқоридаги мисоллар гаплашиш нутқига хос бўлган барча муомала шакллари қамраб ололмаса ҳам муомаланинг хусусий шодисаси фақат савол-жавоб эмаслиги кўрсатади. Шунинг учун ҳам гаплашиш нутқига ўргатиш фақат савол жавобга ўргатишдангина иборат эмас балки фикр алмашишга ўргатишдан иборат бўлиши лозим.

Гаплашиш нутқида ҳар доим 2 хил лўқма мавжуддир. Уларни шартли равишда 1. Ундовчи лўқма. 2. Жавоб лўқма деб аташ мумкин.

Ундовчи лўқма турли хил ахборотни ифодалаши мумкин. Масалан, воқелик ҳақида хабар бериш. Ўзга кишининг нутқини ифодалаш, шахс, нарсa, шодисани тасвирлаш, шурсандчилик, ҳайрат, ташаккур ҳамда шахсий фикр, муносабат, ишонч, умид ва бошқаларни ифодалаш.

Жавоб лўқма орқали суҳбатдош истаган ҳаракатини бажаришга тайёр ёки тайёр эмаслигини рози ёки рози эмаслигини ифодалайди ҳамда суҳбатдошини тўлдиради. аниқлайди, изоҳлайди, маъқуллайди, рад этади. Тили ўрганилаётган мамлакат халқларига хос бўлган ҳоидаларни ўрганиш ва улардан муомала сифатида фойдаланиш муомаланинг табиийлигини таъминлайди. Немис, инглиз, француз миллати вакиллари билан суҳбатлашсангиз (йўқ) деган сўзни деярли ишлатмайдилар.

САВОЛЛАР:

1. Гапириш деганда нимани тушунаси?
2. Гаплашиш деганда-чи?
3. Гапириш ва гаплашиш қайси жиҳатлари билан бир-биридан фарқ қилади?
4. Гапириш нутқ фаолиятининг бошқа турлари билан қандай алоқада?
5. Гапиришга ўргатишдан қандай мақсад кўзланади?
6. Гапиришга ўргатишнинг мазмуни деганда нимани тушунаси?
7. Гапириш ва гаплашишни лингвистик сифатидан қандай тавсифлаш мумкин?
8. Қандай машқлар ёрдамида гапиришга ўргатиш мумкин?
9. Қандай машқлар ёрдамида гаплашишга ўргатиш мумкин?
10. Гапириш ва гаплашиш машқларига қандай талаблар қўйилади?

Тест саволлари:

1. Гапириш деганда нимани тушунаси?
 - а) Сўзлаш, сўзлашиш, тилдан о'заки фойдаланиш. Фикрни о'заки баён этиш.
 - б) Гапириш гаплашишдан фарқ қилади.
 - в) Гапирувчининг тил воситаларини мазмуни ва нутқ шолати билан онгли равишда бо'лай олиши.
 - г) б,в жавоблар тў'ри.
2. Гапириш ва гаплашиш қайси жиҳатлари билан бир-биридан фарқ қилади?
 - а) Гапириш бир кишининг гаплашиш эса икки ва ундан ортиқ кишиларнинг муомала қилишларидир.
 - б) Суҳбат ёки мулоқот тушинилади.
 - г) Ёдлаб олинган парчаларни такрорлаш.
3. Гапириш нутқ фаолиятининг бошқа турлари билан қандай алоқада?
 - а) Ишонтириб гапириш, лирик гапириш, драматик гапириш.
 - б) Гапириш, тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш турлари билан яқин алоқада.
 - в) Гапиришга оид бўлган кўникма ва малакаларни таркиб топтириш.
 - г) Гапириш жараёнининг натижаси нутқ бўлиб шисобланади.
4. Гапиришга ўргатишнинг мазмуни деганда нимани тушунаси?

- а) Маъруза, суҳбат, сўраш, мурожаат, тушунтириш ва гапиришга ўргатишнинг мазмунидир.
 - б) Оʻзаки нутқни ривожлантириш.
 - в) Чет тилида бевосита мулоқот юритиш.
 - г) Мащоратни ишга солиб гапиришга ўргатиш.
5. Қандай машқлар ёрдамида гапиришга ўргатиш мумкин?
- а) Гапириш, тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзиш машқлари орқали эришилади.
 - б) Грамматик ва лексик машқлар орқали гапиришга ўргатилади.
 - в) Психологик ва лингвистик машқлар орқали.
 - г) Ёзма ва оʻзаки нутқ машқлари орқали.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И;В.Ращмонов, В.С.Цутлин таърири остида. М.Просвещение 1967 йил 199-248 бет.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностраннўм язўкам в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном язўке в неязўковом вузе. М.Вўсшая школа 1989 йил.

Мавзу: Чет тили таълимида ўқувчиларни фаол луʼатини шакллантириш.

Мақсад: Ўқувчиларнинг лексика бўйича олаётган билим ва кўникмаларини ривожлантириш.

Кутилаётган натижа: Ўқитувчиларнинг асосий эътиборларини ўқувчиларнинг чет тилидаги сўз бойликларини фаол эгаллашларини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар, лексик минимум, "актив" минимум, "патенциал" минимум, "пассив" минимумларни ўргатишга оид дидактик материаллар.

РЕЖА:

1. Лексиканинг нутқ фаолияти турларидаги роли.
2. Ўрта мактаблар учун лексик минимум турлари.
3. Лексик минимум танлаш масаласи
4. Лексик минимум танлаш принциплари.
5. Лексик минимумнинг методик типологияси.
6. Лексиканинг тақсимооти.
7. Лексикага оид машқлар.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҲИ

Лексика – юнонча Lexikos сўзга оид lexis – сўз, ибора, луʼат бойлиги нутқ - фикрни шакллантириш ва ифодалаш усули, тилнинг реаллашуви, тилдан амалда фойдаланиш.

Нутқ фаолияти – тилдан амалда фойдаланиш жараёни тил тизимидан фойдаланган шолда муомала маданиятини шисобга олиб ахборотни қабул қилиш ва узатиш шамда кишиларга таъсир қилиш жараёни.

Лексик минимум – ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган сўз бойлиги.

Актив минимум – ўқувчи ўз фикрини оʻзаки ёки ёзма равишда баён қилишда қўллайдиган сўз бойлиги.

Пассив минимум - о\заки ва ёзма ахборот қабул қилиш учун хизмат қиладиган сўз бойлиги.

Потенциал минимум – ўқувчи шали ўз тажрибасида учратмаган лекин тинглаш ёки ўқиш жараёнида таний оладиган сўзлар.

Изошдаш – чет тили сўзи ифодалаётган тушунчани чет тили ёки она тилида қисқача тушунтириш.

Таржима - маънони бошқа тил воситалари билан ифодалаш.

Лу\ат – сўзларни алифбо шаклида жойлаштириш.

Ўрта мактабларда чет тилини ўргатишдан кўзланган амалий мақсад ўқувчиларни шу тилда муомалага ўргатишдир. Чет тилида муомала қила олиш учун ўқувчилар сўз бойликларини эгаллашлари зарур.

Тилдаги сўз бойликларини эгалламай туриб тинглаб тушуниш ва гапириш мумкин эмас. Тилни лу\ат таркибини эгаллаш ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтиради, уларнинг филологияга оид билимларини оширади. Маълум тилнинг лу\ат таркибига кирувчи сўзлар лексика дейилади. Лексика тилнинг ривожланувчи элменти ҳисобланади.

Инглиз методисти Геральд Пальмер эса қуйидаги принципларга асосланиб лу\ат тузди.

1. Сўзлар биринчи маъносига кўра лу\атга киритилади.
2. Кўп сўз яшаш қобилиятига эга бўлган ўзак сўзлар танлаб олинади.
3. Бошқа сўзлар билан муносабатга осон киришадиган сўзлар.
4. Кўп учрайдиган сўзлар.

Кўрииб турибдики Пальмер лу\атида юқоридаги методистлар асосланган принцип охиригى ўридан жой олган.

Лексик минимум танлаш масалалари билан профессор К.А.Ганшина ва И.А.Грузинскаялар шу\улландилар.

Нутқда қўлланиш принципи. Ушбу принцип сўзларнинг текстдаги қўлланиш сонига асосланади. Шунга кўра лексик минимумга ўрта мактаблар учун мўнжалланган текстларда кўп учрайдиган сўзлар киритилади.

Ўрта мактаблар учун танланган лексик минимум 3 гуруҳга бўлинади.

А) актив минимум

Б) пассив минимум

В) потенциал минимум

Актив минимумга ўқувчи ўз фикрини о\заки ёки ёзма равишда баён қилишда қўллайдиган сўз бойлиги киритилади. Ушбу лексик бойлигини ўқувчилар репродуктив равишда ўзлаштириб олишлари зарур.

Пассив минимум деганда о\заки ёки ёзма ахборотни қабул қилиш учун хизмат қиладиган сўз бойлиги тушунилади. Актив ва пассив минимум деганда ўртасидаги чегара тўрган эмас. Кишининг актив минимумига кирувчи сўзлар гапириш ва ёзиш жараёнларида қўлланмаслиги пассив минимумга айланиши ёки пассив минимумдаги сўз бойлиги машқ ёрдамида актив минимум қаторига қўшилиши мумкин. Амалда биринчи шолат осонроқ содир бўлади. Яъни актив лексик минимум пассив минимумга тезроқ айланади.

Чет тили ўқитиш методикасида лексик минимум танлиш бирлиги масаласи ҳам муомаладир. Танлаш бирлиги ҳақида турлича фикрларнинг мавжудлиги фикримизга далил бўла олади. Умумий методика муаллифларнинг фикрига кўра танлаш бирлиги сифатида сўз маънони олиш мақсадга мувофиқдир.

Изошдаш деганда чет тили сўзи ифодалаётган тушунчани чет тили ёки она тилида қисқача шарҳлаш назарда тутилади.бу усул одатда чет тилидаги сўз маъноси она тилидаги сўз маъносидан фарқ қилганда ёки тиллардан мавжуд бўлмаганда қўлланилади.

Таржима – бу маънони бошқа тил воситалари билан қайта ифодалашдир. Бу усул аниқ тежамкор ҳисобланади.

Ўқувчилар лексик материал билан танишганларидан сўнг улар бу материални машқлар ёрдамида мустақкамлайдилар. Шар бир сўз о'заки нутқ ва ўқиш мобайнида рецептив ва репродуктив равишда машқ қилиниши зарур. Машқлар қуйидаги кетма-кетликда тузилади. Сўз билан таништириш, бирламчи мустақкамлаш, тренеровка ва сўзнинг нутқда мустақил қўллаш. Лексик машқларни 3 гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Рецептив машқлар
2. Репродуктив
3. Рецептив - репродуктив машқлар

САВОЛЛАР:

1. Лексика нима учун нутқ фаолиятининг турларида қандай рол ўйнайди?
2. Лексик минимум деганда нани тушунасиз?
3. Лексик минимум танлаш қандай тарихга эга?
4. Методистлардан кимлар лексик минимум масалалари билан шуғулланганлар?
5. Лексикани тушунтиш усуллари қандай?

Тест саволлари.

1. Лексика нутқ фаолиятининг турларида қандай роль ўйнайди?
 - а) Лексика тилнинг энг асосий ривожлантирувчи элементидир.
 - б) Тилдан амалда фойдаланиш учун сўз бойлигига эга бўлиш зарур.
 - в) Пассив минимум даражасида аҳамияти бор.
 - г) б, в жавоблар тўғри.
2. Лексик минимум деганда нимани тушунасиз?
 - а) Маънони бошқа тил воситалари билан ифодалаш.
 - б) О'заки ва ёзма нутқ учун хизмат қиладиган сўз бойлиги.
 - в) Ўз фикрини о'заки ва ёзма баён этишда қўллайдиган сўз бойлиги.
 - г) Ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган сўз бойлиги.
3. Лексикани тушунтириш усуллари қандай?
 - а) Актив, пассив ва потенциал минимумлар орқали тушунтирилади.
 - б) Рецептив, репродуктив ва рецептив-репродуктив машқлар орқали тушунтирилади.
 - в) Эркин танланади.
 - г) Луғатлар орқали тушунтирилади.
4. Методистлардан кимлар лексик минимум масалалари билан шуғулланганлар?
 - а) С.К.Фаломкина.
 - б) М.В.Ляковицкая.
 - в) Инглиз методисти Геральд Палмер шуғулланган.
 - г) А.А.Миролюбов.

Адабиётлар:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин таърифи остида. М.Просвещение 1967 йил.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностранному языку в средней школе.
3. С.К. Фаломкина. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. Высшая школа 1989 йил.

Мавзу: Грамматик материаллар устида ишлаш.

Мақсад: Ўқувчиларга грамматика ҳақида маълумот бериш.
Грамматик материални тушунтиришга ўргатиш.

Кутилаётган натижа: Ўқувчиларда чет тиллари грамматикасини ўрганиш бўйича малака, кўникма ва билимларини такомиллаштириш.

Кўргазма: Стендлар, грамматика ўргатишга мослаштирилган дидактик материаллар.

Режа:

1. Грамматика шақида тушунча.
2. Грамматиканинг нутқ фаолиятидаги роли.
3. Грамматик материал танлаш.
4. Грамматик материални тушунтириш.
5. Грамматикага оид машқлар.

МАНЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОШИ.

Грамматика – тилнинг грамматик кўриниши, тилнинг грамматик кўриниши шақидаги фан.

Грамматик шакл – грамматик шодисанинг ташқи кўринишини ифодаловчи воситалари.

Грамматик маъно – грамматик шодисани мисолдан қоидага ўтиш йўли билан тушунтириш.

Лексик усул – грамматик шодиса таржимаси, маъноси ва қўлланилиши тақдим қилинади.

Модел – тил бирликларининг шартли ишоралар ёрдамида ифодаланиши.

Синтактик модел – маълум жумла тузилишига оид андоза.

Грамматик намуна – маълум синтактик ва морфологик хусусиятга эга бўлган бир турдаги жумлалар.

Маълумки, грамматик қонуниятлар асосидан сўзлардан сўз бирикмалари ва жумлалар ташкил қилинади. Бу нутқнинг тушунарли бўлишини таъминлайди. Грамматика атамаси қуйидаги маъноларни ифодалайди; 1) тилнинг грамматик қурилишини; 2) тилнинг грамматик қурилиши шақидаги фани; 3) амалий грамматикани, яъни конкрет тилга оид бўлган грамматик қоидалар, грамматик шодисаларнинг тавсифи, грамматик кўникма ва малакалар.

Шозирги кунда грамматикага оид билим, кўникма ва малакаларининг чет тилларни эгаллашдаги ролини шеч ким инкор этмайди. Грамматик шакл ва тузилмаларни таниш ва маъносини англамай туриб нутқни тинглаб ёки матнни ўқиб тушуниш мумкин эмас. Уларни қўллашни билмасдан туриб, ўз фикрини шакллантириш, о'заки ёки ёзма баён қилишни тасаввур этиш қийин.

Грамматик шодисалар шақида гапириб академик Л.В.Шчерба ажойиб мисолни келтиради: «Глокая куздра штекс будланула бокра и нудрайчи бокренка». Ушбу жумлалардаги сўзлар шеч қандай маънога эга эмас, лекин жумладаги сўзлар рус тили грамматик шодисалардан қуйидагиларни билиб олиш мумкин.----ая ---а ----о ---- ла ----а и ---- и ---- а. Ушбу жумланинг шаклий грамматик курсаткичлари орқали ўқувчи биринчи сўзнинг сифат эканлигини ва у сўздан кейин женский роддаги от тўрганлигини, отни аниқлаб келаётганлигини, от женский родда бўлганлиги учун - а кушимчасини олиши ва кесим феълининг утган замон шакли орқали ифодаланганлигини, кесимдан кейинги сўз –а кушимчаси орқали тушум келишигидаги тўрганлигини ва мужской роддаги от эканлигини осонликча тасаввур қилиши мумкин.

Ўрганилаётган тил грамматикасини ўзлаштириш назарий, амалий ва умумтаълим ашамиятга эга. Чет тили грамматикасини ўрганиш жараёнида ўқувчилар она тилларига хос бўлмаган лингвистик шодисаларга учрайдилар, янги грамматик шодисаларнинг ўзлаштириб оладилар, масалан; немис тилидаги артикл, предлог ўзбек тилига хос эмас. Она тилида манжуд бўлган грамматик шодисаларни чет тилида ўрганиш она тили грамматикасининг чуқурроқ ўзлаштириб олишга ёрдам беради.

Чет тили грамматикасини ўзлаштириш ўқувчиларнинг тафаккурини ривожлантиради, кузатувчанлик, тащдил қилиш қобилиятини ўстиради ва хотира хажмини кенгайтиради. Кискаси грамматикани ўрганиш чет тилни эгаллашни енгилаштиради ва тезлаштиради.

Шунга қарамасдан методика тарихида грамматикага турлича муносабатда бўлинган. Масалан; грамматик таржима методи тарафдорлари тил ўрганиш деганда асосан грамматикани эгаллашни тушунганлар. Грамматика маълум тизим ва қоидалар асосида ўрганилган.

Грамматик таржима методларидан кейин чет тили таълимига кириб келган тўғри метод тарафдорлари эса грамматик қоидаларни умумдан рад этганлар ҳатто В.Фиеторнинг тўғри методлар шақидаги китобчасидаги «йўқолсин грамматик қоидалар!». «Грамматик қоидаларга ўлим» деган шиорларни ўқиймиз.

Онгли қиёсий метод тарафдорлари грамматикани ўрганишга жиддий эътибор берганлар. Грамматика тилнинг алоҳида аспекти сифатида ўрганилган. Грамматик қоидалар системали равишда ўрганилиб, уларга оид машқлар мунтазам бажарилди.

Грамматик шодисаларни нутқ фаолиятининг турларида қўллай оладиган бўлиши учун ўқувчида грамматик кўникмаларни шакллантириш керак. Грамматик кўникма деганда грамматик шодисани онгли равишда нутқ қоидабини бузмай қўллай олиш тушунилади. Грамматик кўникмалар нутқ фаолияти турларининг таркибий қисмини ташкил қилади.

Нутқ фаолиятининг рецептив ва репродуктив турларига хос бўлган грамматик кўникмалар бир-биридан фарқ қилади. Гапиришга хос бўлган грамматик кўникмалар деганда грамматик шодисаларни ҳатосиз автоматизм даражасига кўтарилган, муомалага йўналтирилган шолда о'заки нутқда фойдаланиш тушунилади.

Грамматик кўникмаларни морфологик ва синтактик кўникмаларга ажратилади. Морфологик кўникмаларга оғзаки нутқда артикл кўшимчаларини, сифат, феъл, олмош ва бошқа туркумларини гапларда тўғри қўллаш ва бошқалар тушунилади. Синтактик кўникмаларга эса гапда сўз тартибини тўғри белгилаш, нутқда гап турларидан тўғри фойдаланиш ва бошқалар киради.

Ёзма нутқни идрок қилиш ва шакллантиришга асос бўлган морфологик ва синтактик кўникмалар шаклланишида худда о'заки нутқ сингари механизмлар иштирок этади, бироқ уларга график ва орфографик кўникмалар қўшилади.

Ёзма нутққа хос бўлган кўникмаларидан қуйидаги жиҳатлари билан фарқ қилади яъни, фикрни ёзма баён қилиш жараёни нутқдан фарқли равишда тўхташ, текстни қайта кўриб чиқиш, таълил қилиш, тўғирлаш, аниқлаш, тузатиш имкониятини беради.

Нутқ фаолиятининг рецептив турларига хос бўлган кўникмалар рецептив грамматик кўникмаларни ташкил қилади. Рецептив грамматик кўникмаларни ташкил қилади. Рецептив грамматик кўникма деганда грамматик шодисаларни, о'заки ва ёзма текстни таниб олиш ва тушуниш назарда тутилади.

Чет тили таълимида сарфланадиган нутқнинг ва талабларнинг чегараланганлигини грамматик материални танлаб олиш заруриятини калтириб чиқаради. Шунинг учун ҳам ўқувчилар биринчи навбатда ўзлаштириб олишлари зарур бўлган грамматик шодисалар танлаб олиниши зарур. Танлаб олинган грамматик шодисалар грамматик минимумни ташкил қилади.

Методикада грамматик минимумни икки гуруҳга ажратиш қабул қилинган. Биринчи гуруҳга нутқ фаолиятини тинглаб тушуниш ва ўқиш турларига хос бўлган грамматик шодисалар киради, уларни рецептив грамматик минимум дейилади. Иккинчи гуруҳга нутқ фаолиятининг гапириш ва ёзиш турларига хос бўлган грамматик шодисалар киради, уларни репродуктив грамматик минимум дейилади.

Грамматик минимум танлаш а) танлаш объекти, б) танлаш манбаи, в) нутқ фаолиятининг турларини шисобга олиш масалаларини шал қилиш билан узвий бо'лиқ.

Грамматик шакл маъно ва тузилма (структура танлаш объекти шисобланади, масалан Er liest (lesen), Er läuft (laufen)) мисоллари феълнинг шозирги замон учинчи шахс бирлик шаклини ифодалайди. Бирликда юқоридаги иккала шакл ҳам бир маънони англатади. Танлаш объекти сифатида фақат бир компонентли структура хизмат қилмай, балки кўп компонентли структуралар ҳам хизмат қилади, масалан, Ein neues Gedicht, ein neuer Text; Er will (darf) im Garten spielen. Танлаш объекти сифатида о'заки нутқ учун тил

сохибларининг о'заки нутқи, бадий асар қашрамонларининг нутқлари хизмат қилади. Бундан ташқари о'заки бадий усул ҳам киради.

Ёзма нутқ учун танлаш манбаи сифатида китобий услуб, ёзма манбалар хизмат қилади.

Шуни айтиш керакки, о'заки ва ёзма нутқ учун танланган минимумлардаги грамматик шодисаларнинг кўпчилиги бир-бирига мос келади.

Грамматик минимум маълум принциплар асосида танланади. Грамматик минимумнинг структурасига мувофиқ танлаш принциплари ҳам рецептив, ҳам репродуктив минимум учун алоҳида белгиланади.

Грамматик шодисанинг нутқ шодисанинг нутқ фаолиятини мазкур турида кенг тарқалганлиги танлашнинг умумий принципи ҳисобланади. Рецептив минимум учун махсус принцип грамматик форманинг кўп маънолигидир. Репродуктив минимум учун эса қуйидаги махсус принциплар тавсия этилади: а) шаклнинг намунавийлиги, б) қарши асоциациянинг йўқлиги, в) синонимларнинг бўлмаслиги.

Шаклнинг намунавийлиги деганда, унинг эталон (андаза) хизматини бажара олиши назарда тутилади. Бу лу'ат минимумини ташкил қилиш орқали аниқланади. Масалан, феълнинг Presens шаклини ўргатиш учун бу замоннинг яшалиш шаклларида қуйидагилар танлаб олинади; а) негиздаги е унлиси i га ўзгарадиган кучли феъллар; nehmen, du nimmst, er nimmt, б) негизи t ёки d га тугайдиган кучсиз феъллар; arbeiten, melden, senden.

Қарши асоциациянинг йўқлиги принципини грамматик шодисаларнинг морфологик хилма-хиллигига нисбатан қўллаш керак. У грамматик шакл билан репродуктив грамматик минимум доирасидаги сўзларнинг конкрет гуруҳи ўртасида янада яқинроқ алоқа ўрнатиш имконини беради. Масалан, средний роддаги отларнинг кўплиги беш усул билан ясалади. 1.-er, das Buch – die Bücher, 2. – e, das Werk – die Werke, 3. –en, das Ohr – die Ohren, 4. – das Fenster – die Fenster, 5. –s, das Kino - die Kinos.

Бу сўз гуруҳлари билан ишланганда шар бир сўз гуруҳига оид машқлар бажарилгандан кейин иккинчисига ўтилади. Шунинг учун репродуктив грамматик минимумга алоҳида фарқловчи белгиларга эга бўлган сўзларга таалукли морфологик қоидаларни киритиш мумкин. Аксинча бир биридан ажратиб турувчи белгиси йўқ бўлган сўзларни ўқувчилар ёдлаб олишлари керак. Масалан, Das Heft ва Das Buch сўзларининг бир биридан ажратиб турувчи белгиси йўқ, иккала сўз ҳам бир бутунлиги, лекин уларнинг кўплик шакли турли қўшимчалар ёрдамида ясалади.

Das Heft – die Hefte, das Buch – die Bücher.

Средний роддаги кўп бўйли отларнинг кўплик шакли е қўшимча билан ясалади, das Flugzeug – die Flugzeuge, Institut – Institute. Бу қоида репродуктив минимумга киритиш тавсия этилади.

Ўзбек мактаблари учун юқоридаги далилларининг учинчисини ҳисобга олиш мушмидир. Ўзбек тилининг турк тиллари гуруҳига инглиз, немис, француз тилларининг шинд-европа тиллари оиласига мансублиги тил шодисалари ўртасида фарқнинг катталигига сабаб бўлади. Бу эса тиллар ўртасидаги интерференцияни янада кучайтиради.

Чет тили ўрганишда она тилининг салбий таъсири айниқса, репродуктив кўникма ва намуналарни шакллантириши ва ривожланиши яққол намоён бўлади.

Она тили ва чет тили грамматик шодисаларнинг маъносини ва қўлланилишини таққослаш асосида қуйидаги грамматик шодисаларни фарқлаш мумкин.

1. Маъно ва қўлланиш жиҳатидан икки тилда ҳам мос келадиган грамматик шодисалар масалан, сифат даражаларида.
2. Маъно, шажм ва қўлланиш жиҳатдан она ва чет тилларида мос келмайдиган грамматик шодисалар, масалан, сўз тартиби, феълнинг шозирги замонда тусланиши отларнинг турланиши ва бошқалар.
3. Факт чет тилига хос бўлган грамматик шодисалар, масалан, артикль, предлог, грамматика, род.
4. Она тилига хос бўлган грамматика шодисалар.

Чет тилига грамматик материални 4 хил усул билан тақдим этиш мумкин. Бу усуллар қуйидагилар.

1. Индуктив усул 2. Дедуктив усул
3. Лексик усул 4. Моделлар ёрдамида.

Индуктив усулини бошқача қилиб мисолдан қоидага ўтиш дейиш мумкин. Масалан, ўқитувчи дарак гапларда сўз тартибини тушунтириш учун доскага бир неча гапни ёзади. Ich wohne in Namangan. Karl liest ein interessantes Buch. Der Schuler geht in die Schule.

Дедуктив усулга мувофиқ аввал грамматик қоида баён қилинади. Ушбу қоидаларни асосида мисоллар келтирилади. Масалан, феълларнинг шозирги замон шакли, феъл ўзагига шахс – сон қўшимчаларининг қўшилиши билан ясалади. Ich mach-e, du mach-st? Er mach-t; wir mach-en, ihr mach-t, sie mach-en.

Лексик усул билан тилда кам учрайдиган грамматик шодисалар тушунтирилади. Бу усулга кўра ўқувчилар конкрет грамматик шодисалар билан таништирилади ва бу шодисаларни таржимаси, маъноси ва қўлланилиши кўрсатилади. Масалан, es gibt ибораси «бор» деган маънони ифодалайди. Ушбу ибора билан қўлланилган отлар аккузатив келишигига киради. In der Klasse gibt es einen Tisch, ein Tafel.

Моделлар ёрдамида грамматик шодисани тушунтириш методикада кенг тарқалган усулдир. Модел деганда ўрганилаётган тилнинг фонетик, лексик ва грамматик нормалар талабларига жавоб берадиган шартли ишоралар билан ифодаланган ва муомаланинг потенциал, абстракт, энг кичик берлигини назарда тутати. Шундай қилиб, модел деганда тил бирликларининг шартли ишоралари ёрдамида ифодаланишини тушуниш мумкин.

Синтактик модел асосига маълум жумла структураси андоза бўлади. Синтактик модел эга ва кесим муносабатининг шартли равишда ифодаланган ишоралари шисобланади. Масалан, S-Pv, S-Pn, S-Pv-O. Моделларидан S-эгани, Pv – феъл-кесимни, O – тўлдирувчини ифодалайди.

Грамматик материални тақдироти қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- а) янги грамматик материалларни тушунтириш.
- б) тушунганлигини назорат қилиш.
- в) таниш ва ифодалашга оид дастлабки машқларни бажариш.

Янги грамматика материални тушунтириш жараёнида унинг қуйидаги 3 томонига эътибор бериш лозим

- 1) Грамматик шакли (форма)
- 2) Грамматик маъно
- 3) Грамматик шодисани қўлланилиши.

Қуйидаги грамматик шакл бир маънони – феълнинг шозирги замон учинчи шахс маъносини ифодалайди. Er sieht. Er schlaft. Er lauft, Er arbeitet. Er nimmt. Аксинча грамматик шакл 2 хил маъно шам ифодалаш мумкин. Масалан, en қўшимча феълнинг ноаниқ шаклини - gthen, fahren, отнинг қўплик шаклида – die Karte – die Karten, die Uhr – die Uhren ифодалайди.

Чет тили грамматик шодисаси билан она тили грамматик шодисаси ўртасидаги фарққа алоҳида эътибор бериш керак. Масалан, Das ist eine Klasse, жумласи ўзбек тилига «Бу синф» деб таржима қилинади. Немис тилида гап шар доим кесим билан тузилади. Ушбу гапда кесим вазифасини sein ёрдамчи феъли бажаради. Немис тилидаги Ich habe einen Kugelschreiber жумласини ўзбек тилига «менинг шарикли ручкам бор», деб таржима қилинади. Бу гапда haben феъли алоҳида олинганда “эга бўлмок” деб таржима қилинади. Юқоридаги жумлаларни сўзма-сўз таржима қилиш англашилмовчиликка олиб келади.

Рецептив грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришдан кўзланган мақсад ахборотни қабул қилиш ва тушунишга хизмат қиладиган барча ишора ва кўрсаткичларни танитиш ва фарқ қилишга ўргатишдан иборатдир.

Ўқишни ўргатишда грамматик шакл асосий ролни ўйнайди. Грамматик шаклни фарқлай олмай туриб ёзма нутқни идрок қилиш ва унинг мазмунига тушуниш мумкин эмас.

Ўқишни ўргатиш жараёнида грамматик шодисаларга эътиборни қаратиш қуйидагича амалга оширилади.

1. Грамматик шодисанинг белгилари ўқувчиларга тушунтирилади.
2. Тушунтирилган грамматик шодисани маъноси шақиди тушунча берилади.

3. Мазкур грамматик щодисанинг аноним щодисалардан фарқи кўрсатилади.

Рецептив грамматик кўникмаларни шакллантиришда кўмакчи сўзларни бўлиши катта аҳамиятга эга.

Бундай сўзларга артиклар, предлоглар, боʻловчилар, юкламалар киради рецептив грамматик материалларга оид қоидаларни изошлаш шамма вақт комплексли, қўлланиши керак бўлган лексика билан боʻланган бўлиши лозим.

Грамматик билимларни кўникма ва малака даражасига етказиш ўқувчидан кўплаб машқ бажаришни тақазо этади. Грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришга оид машқлар икки гуруҳга а) тайёрлов ва б) нутқ машқларига бўлинади.

Тайёрлов машқларига асосан грамматик шакллар устида ишлаш машқлари киради. Масалан, сўз туркумларига оид машқлар.

- Феълларни тегишли замонга қўйиб гапларни кўчиринг;
- гапларни мос келган феъллар билан тўлдириг;
- гапларни сўроқ шаклида кўчириб ёзинг;
- намунага қараб гап тузинг;
- икки содда гапдан қўшма гап тузинг;
- кўчирма гапларни ўзлаштирма гапларга айлантиринг;
- гапларни мажхул даражада ёзинг.

Нутқ машқларига нутқ фаолиятини турларида бажарилган машқлар киради. Бундай машқлар нутқ малакаларини ривожлантириш учун хизмат қилади.

- Расмдаги ситуацияни ўтган замонда тасвирланг;
- Текстни тингланг ва қасрамонларни хулқини баҳоланг.

САВОЛЛАР:

1. Грамматика атамасини қандай маъноларини англатади?
2. Турли хил методлар тарафдорлари грамматикага қандай муносабатда бўлганлар?
3. Грамматик минимум нима ва унинг қандай турлари мавжуд?
4. Грамматик минимум қандай принциплар асосида танланади?
5. Грамматик материалларни ўзлаштиришдаги қийинчиликлар нималарга боʻлиқ?
6. Она тили грамматик щодисалари билан таққослаш асосида чет тили грамматик щодисаларни қандай турларга бўлиш мумкин.
7. Грамматик материал тақдимотининг а) индуктив, б) дедуктив, в) лексик, г) моделларни ёрдамида тушунтириш усули нимадан иборат?
8. Ўқувчилардан янги грамматик материал билан таништиришда а) тушунтириш, б) назорат, в) дастлаб машқ босқичларни изошланг.

Тест саволлари:

1. Грамматика атамаси қандай маъноларни англатади?
 - а) Тилнинг грамматик кўриниши, тилнинг грамматик кўриниши шақидаги фан.
 - б) Тил бирликларининг шартли ишоралар ёрдамида ифодаланиши.
 - в) Маълум синтактик ва морфологик хусусиятга эга бўлган бир турдаги жумлалар.
 - г) Маълум жумла тузилишига оид андоза.
2. Грамматик минимум нима ва унинг қандай турлари мавжуд?
 - а) Нутқ фаолиятини ташкил этилишини.
 - б) Икки гуруҳга бўлинади; 1. Нутқ фаолиятини тинглаб тушуниш ва турлари, 2. Гапириш ва ёзиш турлари киради.
 - в) Грамматик щодисанинг ташқи кўринишини ифодаловчи воситалари.
 - г) Грамматик щодисани мисолдан қоидага тушиш йўли билан тушунтириш
3. Грамматик материалларни ўзлаштиришдаги қийинчиликлар нималарга боʻлиқ?
 - а) Ушбу йилда илк бор шуълланаётганлиги.
 - б) Грамматик машқларнинг номукаммалиги.
 - в) Она тилининг салбий таъсири ва тиллар ўртасида интерференциларга боʻлиқ.
 - г) Фақат чет тилига хос бўлган грамматик щодисаларга боʻлиқ.

4. Она тили грамматик шодисалари билан таққослаш асосида чет тил грамматикасини қандай турларга бўлиш мумкин?

а) Артикл, предлог, грамматика, род.

б) Индуктив, Дедуктив, лексик ва Моделлар ёрдамида ўргатиладиган усул.

в) Грамматик шодисанинг белгилари, маъноси шақида тушунча берилади.

г) Мазкур грамматик шодисанинг аноним шодисалардан фарқи кўрсатилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.

2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. методика обучения иностранному языку в средней школе.

3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном языке в не языковом вузе. М.Высшая школа 1989 йил.

Мавзу: Тинглаб тушунишни ўргатиш.

Мақсад: Нутқ фаолиятининг тури бўлмиш тинглаб тушуниш шақида маълумот бериш.

Қўтилаётган натижа: Ўқувчиларни тинглаб тушуниш малака ва қўникмаларининг такомиллашганлигини таъминлаш.

Кўргазма: Стендлар қўлда тайёрланган дидактик материаллар.

РЕЖА:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг тури сифатида
2. Тинглаб тушунишга қўйилган дастур талаблар.
3. Тинглаб тушунишнинг психологик механизмлари.
4. Тинглаб тушуниш жараёнининг муваффақиятини белгилловчи омилар.
5. Тинглаб тушуниш жараёнига оид қийинчиликлар.
6. Нутқни тушуниш даражаси ва тушунишни аниқлаш даражаси.
7. Тинглаб тушунишни ўргатиш машқлари.

МАВЗУГА ОИД ТАЯНЧ ТУШУНЧА ВА ИБОРАЛАР ИЗОҶИ.

Аудирование – тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.

Рецептив – рецепцияга оид; идрок ва қабул қилишга оид рецептив нутқ

Аудитив – тинглашга мўлжалланган; аудитив восита машқ ва программа.

Акустик – акустикага оид, акустик қийинчилик; талаффузи акустик аузицион аппозицион, артикуляцион қийинчиликлар.

Визуал – кўришга мўнжалланган восита, нарсас, шодисас, кўргазмалар воситас.

Фонетик – фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қиладиган машқ.

Интонация – ошанг, баланд – паст ошанг.

Оператив – хотира тури, қискас муддатли хотира.

Фонема – сўз ва морфеманинг маъносини фарқлашга хизмат қиладиган нутқ товуш типиси тасаввурдаги товуш типиси.

Индивидуал – бир шахсга оид ёндашиш принципи.

Қийинчилик – лисоний тафовут шосиласи ташкилий камчилик оқибати.

Аудио текст – аудио матн материаллари, шажми, мазмуни; аудио текстни тинглаш, тайёрлаш, тушуниш, эшитириш.

Нутқни тинглаб тушуниш шар хил вазиятда ўтиши мумкин. Масалан, шуббатдош билан бевосита мулоқотда, ўқув машғулотларида, театрда, радио эшитишда телефон орқали шуббатлашганда ва ш.к

Чет тил ўқитувчилари эсас ушбу талабларга ижодий ёндошишлари керак.

Тинглаб тушуниш учун қуйидаги психологик механизмлар хизмат қиладилар: нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ муддатли ва қискас муддатли хотира, олдиндан фараз қилиш ва фикрлаш.

Нутқни тинглаш қобилияти қуйидаги компонентлардан иборат:

- а) фонематик тинглаш қобилияти,
- б) фонетик тинглаш қобилияти,
- в) интонацион тинглаш қобилияти.

Фонематик тинглаш қобилияти фонемаларнинг фонологик (маъно ажратувчи) шусусиятларини фикрлаш учун хизмат қилади. Натижада тингловчи соат сўзини *satt* сўзидан [а] унлисининг чўзиқлик ёки қисқалик белгиси орқали фикрлайди.

Фонетик тинглаш қобилияти эса нутқ товушларининг фонетик (маъно ажрамайдиган) шусусиятларини фикрлаш учун хизмат қилади. Нутқ товушларининг фонетик шусусиятларини фарқлай олмаслик ва натижада ифодадай олмаслик акцентни келтириб чиқаради.

Интонацион тинглаш қобилияти жумланинг интонацион структурасини фарқлаш учун хизмат қилади.

Тинглаб тушиниш жараёнида диққат мушмил ўрин тутади. Чет тилдаги нутқни тинглаб тушиниш ўқувчилардан диққатни нутқ мазмун ва шаклига қаратишларини тақозо қилади. Ўқувчиларни тинглаб тушунишга ўргатиш нутқнинг мазмун ва шаклининг баб-баробар идрок қилиш қўникма ва малакаларини шаклланиши ва ривожланишида ўз ифодасини топади. Бундай қўникма ва малакалар махсус машқлар ёрдамида шакллантирилади ва ривожлантирилади. Ўқувчилар аввал шаклга эътибор бериладиган тайёрлов машқларини бажарадилар.

Аста секин мазмунга эътибор орттириб борилади.

Нутқи тинглаб тушуниш чегараланган вақт шароитида содир бўлади. Тинглаб тушуниш механизмларининг энг мушмиларидан яна бири бўлган хотира икки турдан иборат: а) узок муддатли б) қисқа муддатли (оператив) хотира. Узок муддатли хотирада кишининг барча соҳага оид билимлари сақланади. Тинглаб тушуниш жараёнида фонема ва сўзларни таниб олиш, жумла тузилиши ва маъносини тушуниш узок муддатли хотирага боғлиқ.

Қисқа муддатли хотира бевосита муомала жараёнида идрок объекти сифатида кетма-кет содир бўлган акустик сигналларни эсда сақлаш учун хизмат қилади.

Сигналларнинг кетма-кетлиги анализ ва синтез жараёнини мураккаблаштиради. Сўзни танлаб олиш учун тингловчи сўздаги товушлар кетма-кетлигини эслаб қолиши керак. Бу вазифани қисқа муддатли хотира бажаради, яъни оператив хотира эндиgina қабул қилинган нутқ бирликлари, сўзлар, жумла, бир неча жумла, бир бутун хабар, ахборотни тингловчи тушуниб етгунича сақланади.

Тинглаб тушуниш жараёнининг муваффақиятли ўтиши учун тингловчи маълум қийинчиликларни бартараф қилиши лозим. Бу қийинчиликлар қуйидагилар.

1. Тингловчининг индивидуал-ёш хусусиятлари билан боғлиқ бўлган қийинчиликлар.
2. Тинглаб тушуниш шароитлари билан боғлиқ бўлган қийинчиликлар.
3. Лингвистик қийинчиликлар.

Маълумки кишиларнинг нутқ тезлиги бир-биридан фарқ қилади. Шунинг учун шам ўқувчиларни фақат ўқитувчи нутқини тинглашга эмас, балки бошқа кишилар нутқини шам тинглашга ўргатиш зарур.

Аудиотекстнинг шажми биринчи навбатда таълим босқичига, материалнинг мураккаблигига, ахборот манбаларига ва машқнинг бажарилиши ўрнига боғлиқ.

Аудиотекст танлашда қуйидаги талабларга амал қилиш зарур:

1. Текстлар оғоявий тарбиявий қимматга эга бўлиши;
2. Ўқувчиларнинг ёшига, уларнинг она тили ва чет тилдаги нутқ тажрибасига мос тушиши;
3. Ўқувчида кизиқиш уйғотадиган масалани ёритиши;
4. Аниқ, содда ва мантиқан тўғри қурилиши;
5. Нутқнинг турли шакллари қамраб олиши;
6. Биринчи шахс тилидан ёзилмаслиги
7. Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги

Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчларни шартли равишда а)аудитив ва визуал таянчларнинг қўшилиши матн мазмунини тушунишини осонлаштиради.

Тингловчи фақат психологик қийинчиликларга дуч келмай, балки лингвистик қийинчиликларга ҳам учрайди.

Бироқ барча тилларда тушуниш учун қийинчилик ту\дирадиган умумий шолатни ҳам кузатиш мумкин. Лингвистик қийинчиликлар фонетикага, лексикага, грамматикага ва стилистикага оид бўлиши мумкин.

Лексик қийинчиликлар сўзларнинг маъносини тушуниш билан бо\лиқдир.

Грамматик қийинчиликлар морфологияга ва синтаксисга оид бўлиши мумкин. Грамматик омонимия ҳам тинглаб тушуниш жараёнида қийинчилик ту\диради.

Тинглаб тушуниш жараёнининг натижаси тингловчининг матн мазмунини тушунганлига ёки тушунмаганлиги ҳисобланади.

Жумлаларни тушуниш асосан жумланинг синтактик хусусиятига бо\лиқ. Асосий қийинчиликни қўшма гапларни мантикий-грамматик структурасини тушуниш ту\диради.

“Методика...” авторлари тушуниш жараёнининг қўйидаги босқичлари мавжуд эканлигини таъкидлайдилар:

- 1.Юзаки тушуниш;
- 2.Умумий тушуниш;
- 3.Тўлиқ тушуниш;
- 4.Танқидий тушуниш.

Тинглаб тушунишга махсус машқлар тизими ёрдамида ўргатилади. Бундай машқлар икки гуруҳдан иборат бўлиши мумкин: 1) тайёрлов машқлари; 2) нутқ машқлари. Лингвистик қийинчиликларни бартараф қилишга қаратилган тайёрлов машқлари тингловчида бир қатор кўникмаларни шакллантириб боради.

САВОЛЛАР:

1. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
2. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
3. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик механизмлар хизмат қилади?
4. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчилик мавжуд?
5. Нутқни тушунтириш даражаси қандай фикрлар мавжуд ва тушуниш даражасини аниқлаш йўллари қандай?
6. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
7. Нутқ машқлари тайёрлов машқларидан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади.

Тест саволлари:

7. Тинглаб тушуниш нутқ фаолиятининг мустақил тури сифатида қандай хусусиятларга эга?
 - а) Тинглаб тушуниш психологик ва лингвистик хусусиятларга эга.
 - б) Хотира тури, қисқа муддатли хотира.
 - в) Тинглаш ва тушуниш, тинглаб тушуниш.
 - г) Тинглашга мўлжалланган аудитив восита машқ ва дастур.
8. Ўрта мактабларда тинглаб тушунишга қандай талаблар қўйилган?
 - а) Суҳбатдош билан бевосита мулоқот, театр, радио, телефон орқали суҳбат ва ш.к.
 - б) Аудио матн материали, шажми, мазмунини тушуниш, эшиттириш.
 - в) Эркин тинглаб тушунишга эришиш.
 - г) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира малакаларининг эгалланганлиги.
9. Тинглаб тушуниш учун қандай психологик омиллар хизмат қилади?
 - а) Сигналларнинг кетма-кетлигини таъминлаш.
 - б) Нутқни тинглаш қобилияти, диққат, узоқ ва қисқа муддатли хотира олдиндан фарз қилиш ва фикрлаш.
 - в) Интонацион тинглаш қобилияти.

- г) Фонетикага оид талаффузни йўлга қўйишга хизмат қилади.
10. Тинглаб тушуниш жараёнида қандай қийинчиликлар мавжуд?
- а) Тинглаб тушуниш жараёнидаги таянчлар.
- б) Тингловчининг индивидуал ёш хусусияти, тинглаб тушуниш шароитлари билан боʻлиқ бўлган ва лингвистик қийинчиликлар.
- в) Нуткнинг турли шакллари камраб олиши.
- г) Қўшимча ахборот элементлари кўп бўлмаслиги.
11. Тайёрлов машқлари қандай хусусиятга эга?
- а) махсус машқлар тайёрлов машқлари деб номланади.
- б) Тайёрлов машқлари аввал шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
- в) Бир шахсга ёндошиш принципи.
- г) Қўришга мўлжалланган восита, нарсасодиса, кўргазмали восита.
12. Нутқ машқлари тайёрлов машқлардан қайси хусусиятлари билан фарқ қилади?
- а) Ўқувчида қизиқиш уйʻотадиган масалани ёритиш.
- б) Нутқ машқлари мазмун ва моҳиятнинг ифодаласи, тайёрлов машқлари шаклга эътибор бериладиган машқлардир.
- в) Биринчи шахс тилидван ёзилмаслиги.
- г) аниқ, содда ва мантиқан тўри қурилиши.

АДАБИЁТЛАР.

1. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин таҳрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
2. Н.И.Гез, М.В.Ляковицкая, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностранному языку в средней школе.
3. С.К.Фаломкина. Обучение чтению на иностранном языке в не языковом вузе. М.Всёшкола 1989 йил.

Мавзу: Тили ўрганилаётган мамлакатларда таълим тизими.

Мақсад: Тили ўрганилаётган мамлакатлардаги таълим тизими ҳақида ахборот ва маълумот бериш.

Қўйилаётган натижа: Ўқувчиларда тили ўрганилаётган мамлакатлардаги таълим тизими ҳақидаги тасаввурларини бойитиш, кўникма ва малакаларини ривожлантириш.

Кўргазма: Мамлакатлар фотоальбоми, хариталари.

Америка қўшма штатларидаги таълим тизими таркиби.

Мамлакат таълим тизимининг тузилиши қуйидагича:

- болалар 3 ёшдан беш ёшгача тарбияланадиган мактабгача тарбия муассасалари;
- 1-8 синфларгача бўлган бошланғич мактаблар (бундай мактабларда болалар 6 ёшдан 13 ёшгача ўқийдилар);
- 9-12 синфлардан иборат ўрта мактаблар (бу мактаблар 14-17 ёшгача бўлган болалар таълим оладилар) у қуйи ва юқори босқичдан иборат.

АҚШда навбатдаги таълим босқичи олий таълим бўлиб, у 2 ёки 4 йил ўқитиладиган коллеж ҳамда дорилфунунларда амалага оширилади.

Сўнги босқич дорилфунунлар ва бошқа олий ўқув юртлари таркибида ташкил этилган аспирантура ёки докторантуралардир.

АҚШ да мажбурий таълим 16 ёшгача амал қилади. Шуниси диққатга сазоворки, АҚШ мактабларининг битирувчи синф ўқувчиларидан ташқари барча ўқувчилар таътиллар пайтида асосан иш билан банд бўладилар. АҚШ мактабларида ўқув йили 180 кун. 1 соат дарс 45-50 минут.

Америка бой мамлакат лекин бу мамлакатда болалар 3 ёшга тўлгунларича оналарига турли моддий имтиёзлар бериш кўзда тутилмаган.

Фарзандларга қараб уйда ўтирадимиз ёки энага ёллаб ишга тушадиларми, бу оналарнинг иши.

БОШЛАН\ИЧ МАКТАБ

Бошлан\ич мактабларнинг асосий вазифаси 6 ёшдан 15 ёшгача бўлган болаларга тўла қонли билим таълим бериш умуминсоний, ашлоқий шислатларга эга бўлиб шаклланиши таъминлашдан иборатдир.

Бошлан\ич синфларда ўқитиладиган ўқув предметлари ва дастурилари болаларнинг ёши муштитига мослашган бўлиб, улар ўқувчиларнинг умумсаводхонлигини таъминлаб беришдан ташқари маълум даражада касб йўналишига шам эга бўлади.

Синфдан – синфга кўчириш ўқувчининг ёзуви, ўқиш тезлиги, шуснихати, арифметика, тарих, география, мусиқа ва санъат каби предметларни бошлан\ич синф дастури шамда дарсликлари доирасида қандай ўзлаштириб олганлигига қараб белгиланади.

ЎРТА МАКТАБ

АҚШ да тўлақонлиқ ўрта мактаб сирасига 10-11-12 синфлар киради. 7,8,9-синфларини аксарият шолда қуйи ўрта мактаб деб шам юритилади. Қуйи ўрта мактаб курсини муваффақиятли ўтаганлар юқори босқичга тўлақонли ўрта мактабга қабул қилинадилар.

Маълум даражада 9-синфни битирган юқори ўрта мактабларга танлов йўли билан қабул қилинадилар. Лекин юқори ўрта мактаблар ўқувчиларнинг билимига қараб табақалаштирилади.

Америкалик ёшларнинг ёшларнинг кўпчилиги ўрта мактабларни тугатгач, тегишли диплом ва махсус курсларни битирганликларини исботловчи шужжатлар оладилар. Ўқувчилар одатда маълум бир синфни, курс ёки мактабни яқунлашда тест синовларига жалб этиладилар.

Ўқувчилар билими қуйидагича бащоланади.

А – 95 –100 балл;

Б – 85 – 92 балл;

С – 71- 80 балл;

Д – 65 – 70 балл;

Г – 0-64 балл (қоникарсиз).

Тест натижаларига кўра қоникарсиз бащоланган ўқувчилар йил давомида маълум вақт ўтказиб синовдан қайта ўтказиладилар.

АҚШ ўрта мактаблари ўз ўқувчиларига уч йўналишда: академик, касбкор, умумий йўналишларда билим берадилар. Айни пайтда ўқувчиларга тўрт йўналишда шунар, касбкор асосларини бериб борилади.

Олий таълим

АҚШ олий таълим тўрт асосий босқичда амалга оширилади:

Кичик мутахассис, бакалавр, магистр, доктор. Олий таълимдаги босқичлар ўз олдида қўйган мақсади ва ўқув дастурлари жищатидан бир-биридан қатъий чегараланган. Биринчи босқич гарчи АҚШ олий таълим босқичи деб юритилсада, уларни вазифасига кўра биздаги махсус ўрта ўқув юртларига тенглаштириш мумкин. Бу босқич 2 йиллик коллеж шаклида амалга оширилиб, битирувчиларнинг 3/2 қисми 4 йиллик коллежларнинг 3-курсига қабул қилинадилар. Қолган бир қисми эса кичик мутахассис гувошномасини олади. 2 йиллик коллежларнинг 87% давлат ихтиёрида, қолган 13 % эса хусусийдир.

ФРАНЦИЯДА ТАЪЛИМНИНГ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахснинг шар томонлама қамол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларни тадбиркорликка, иш билармонлик ва омилкорликка ўргатиш, шунга яраша касбкорга эга қилишдан иборатдир.

Мамлакатда мактаблар давлат, хусусий, оралиқ мактабларига бўлинади. Ўқитиладиган предметлар ичидаги француз тили ва адабиёти, ўқиш ва ёзиш алоҳида ашамиятга молик бўлиб, уларга ажратилган вақт, дарс: таркибининг 30%ни ташкил этади. Умуман таркибидаги 45 % дарслар гуманитар тарзда, қолганлари табиий фанлардир. Синфларнинг ўртача шафталиқ дарслари 26 соатдан иборат, дарсларнинг давомийлиги эса 60 минут синфлардаги болаларнинг сони 35-40, ўқув йили 5 чоракка бўлинади.

Бошланғич синфлардаги ўқиш эрталабки ва тушдан кейинги қисмларга бўлинади. Эрталаб ўқувчилар она тилидан, тушдан кейин эса математикадан ва бошқа фанлардан сабоқ оладилар. Франция мактабларида она тили ва адабиёти ва математика баъзи предметлари, тарих, география, меънат таълими, жисмоний тарбия предметлари эса ривожлантирувчи предметлар ҳисобланади.

Бошланғич таълим

Францияда бошланғич таълим мактабларда 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб этадилар. Бошланғич мактаблар фуқароларининг қандай миллатга, мамлакат фуқаролигига мансуб бўлишидан қатъий назар мажбурий ва бепулдир.

Бошланғич мактаб қўйиладиган асосий талаб ўқувчиларга ифодали ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш малакасини беришдан иборатдир.

Ўрта таълим.

Ўқувчилар 11 ёшда бошланғич мактабни тугаллаб, ўрта мактабга ўтадилар. Ўрта таълим эса коллежлар ва лицейларда амалга оширилади.

Ўрта таълим 2 босқичда берилади.

1-босқич (11 ёшдан 15 ёшгача) 4 йил бўлиб энг кичик синф 6-синф, 5,4 ўрта 3-синф эса катта синф деб юритилади. Демак, синфларни рақамлаш юқоридан пастга қараб амалга оширилади.

Шундай қилиб 6,5-синфлар умумий ўрта таълим беради: 4-3 синфларда ўқувчиларга қобилияти ва мойиллигига қараб билим берилади.

Ўқувчилар умумий таълим ва техник лицейларни тугатганларидан сўнг бакалавр унвони ва диплом учун имтиҳон топширади. Ана шундай дипломларга эга бўлганларгина олий ўқув юртларига кириш шуқуқини қўлга киритадилар.

ГЕРМАНИЯДА МАКТАБ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМИ.

Яқинда “Немис халқаро ривожланиш фонди” таклифига мувофиқ бир гуруҳ педагог олимлар, мутахассислар таълим бошқарув ходимлари Германияда бўлдилар. Улар Ўзбекистон учун махсус тайёрланган “Таълим тизимида қиёсий таҳлил, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида таълимда юз берадиган ўзгаришлар” мавзuida ўтказилган семинарда иштирок этдилар. Шамда шу мамлакат таълим тизимларини ўрганиб қайтдилар.

Мактаб таълими.

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли яъни бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик мактабда тўла шафталиқ ўқишни битиради, кейин шунар техника билим юртида тўла бўлмаган шафталиқ ўқишида ўқийди ўқиш давлат мактабларида текин. Мактаб ўқувчиларига ўқув қўлланмаси асосан дарсликлар текин таъминланади.

Бошланғич мактаб ўқиш 6 ёшдан бошланади ва 4 йил давом этади. Шунини таъкидлаб ўтиш керакки дастлаб 2 йил ўқиш давомида болаларга башо қўйилмайди, уларга умумий шарактеристика бериш билан кифояланади. Бошланғич мактабда тўла 4 йиллик ўқишдан кейин ўқувчилар йўналиш босқичидаги мактабга ўтади. Бу ерда 5-6 синфлар босқичидаги йўналиш мактаб типига боғлиқ ёки боғлиқ бўлмаган шолда махсус дастур асосида ўқитилади, бунда болаларнинг ота-оналари мактаб типини танлаш ёки ўзгартириш имкониятига эга бўладилар.

Шунар техника таълими

Шунар таълими Германия таълим тизимида мушм ашамиятга эга, бунинг сабаби, Германиядаги юқори малакали ишчиларга бўлган талабнинг кучлилигидир. Юқори малака

– инсонинг жамиятда мушташкам ва ишончли ўрин эгаллашни таъминлайди, унга меънат бозори талаблари ўзгарган тақдирда шам ишга жойлашиш имкониятларини яратади.

“Дуаль” тизимидаги шунара таълимнинг мазмуни умумлашган шолда фидирал тавсияномаларда кўрсатиб ўтилади. Биринчи йил давомида асосий шунара таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга таълуқли махсус фанлардан назарий асослар берилиб йирик корхоналарда амалий машъулотлар ўтказилади.

Иккинчи йил давомида махсус шунара таълими берилади. Ўқиш шунара мактаб ва ишлаб чиқариш таълими режасига биноан босқичма-босқич олиб борилади.

Учинчи йилдан сўнг битирув имтишонлари қабул қилинади. Имтишонлар асосан маъсус комиссия томонидан қабул қилинади.

Имтишондан ўтган маъсус касб-шунара эгаллаганлигини тасдиқловчи диплом берилади.

Олий таълим тизимида университетлар ва уларга тенглаштирилган олий ўқув юртлари энг ишончли таянч ролини ўйнайди. Бу олий ўқув юртларида ўқиш диплом олиш, магистр унвонини олиш ёки давлат имтишонларини топшириш билан тугалланади. Шундан кейин ўқишни давом эттириб, докторлик даражасини олиш учун имтишон топширилади.

Тест саволлари:

1. Америкадаги таълим тизими қандай тузилган?
 - а) 3 синфгача мажбурий таълим сўнгра ихтиёрий таълим амалга оширилади.
 - б) 5 ёшгача бошчада, 6 ёшдан 13 ёшгача бошланъич мактаб, 14-16 ёшгача коллеж, дорилфунун, 10-11-12-синф ўрта мактаб.
 - в) Олий таълим ва махсус ўрта таълимдан иборат.
 - г) Бошланъич, мактабгача тарбия, ўрта ва олий мактаб.
2. Францияда бошланъич таълимга қайси ёшдан болалар жалб этилади?
 - а) 7-12 ёшдан.
 - б) Асосан 7-13 ёшдан.
 - в) Францияда бошланъич таълим мактабларида 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб этилади.
 - г) 5-10 ёшдан.
3. Германияда мажбурий таълим болаларнинг неча ёшгача давом этади.
 - а) Мажбурий таълим 11 йил давом этади.
 - б) Германияда мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишлидир.
 - в) Мажбурий таълим 11 йил давом этади.
 - г) Бошланъич таълим 4 йиллик таълим мажбурийдир.
4. АҚШ да олий таълим нечта босқичда амалага оширилади?
 - а) АҚШда олий таълим тўрт асосий босқичда амалга оширилади.
 - б) Олий таълим АҚШда икки босқичда амалга оширилади.
 - в) АҚШда олий таълим ягона босқичдан иборат.
 - г) Олий таълим АҚШда уч босқичда якунланади.

Адабиётлар:

1. Тили ўрганилаётган мамлакатлар шақидаги географик, сиёсий-маданий расмлар ва плакатлар.
2. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси А.А.Миролюбов, И.В.Ращмонов, В.С.Цутлин тахрири остида М.Просвещение 1967. 199-248 б.
3. Н.И.Гез, М.В.Ляковичская, А.А.Миролюбов. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.

МУНДАРИЖА

1. Чет тили таълимида ДТС5-бет
2. Янги педагогик технология ва унинг ашамияти.....12-бет
3. Тест шакллари ва улардан фойдаланиш.....15-бет

4. Ноанъанавий дарс ва унинг турлари	17-бет
5. Чет тили дарси ва уни режалаштириш.....	20-бет
6. Ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолаш... ..	30-бет
7. Чет тилида ўқишни ўргатиш.....	37-бет
8. Ёзув ва фикрни ёзма баён қилишни ўргатиш.....	42-бет
9. Гапириш ва гаплашишни ўргатиш.....	47-бет
10. Чет тили таълимида ўқувчиларни фаол лулатини шакллантириш.....	52-бет
11. Грамматик материаллар устида ишлаш.....	55-бет
12. Тинглаб тушунишни ўргатиш... ..	62-бет
13. Тили ўрганилаётган мамлакатларда таълим тизими.....	67-бет